

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД 1988

ВИЛЬНИУС «МОКСЛАС» 1989

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR—BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1988

VILNIUS

1989

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1988

VILNIUS

1989

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1988 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1989

MBBK 9(TL)

Li237

Redakcinė kolegija:

Vytautas MERKYS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Vida KNIURAITĖ, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDONAITĖ (sekretorė), Tamara TARSILOVA, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTE, Regina ŽEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
232600 Vilnius, Kosciuškos 30

Išleista pagal LTSR MA Istorijos instituto užsakymą

L 0503020908—239 Z—89
M 854(08)—89

© LTSR MA Istorijos institutas, 1989

MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

SVARBIAUSI 1988 M. ISTORIJS INSTITUTO MOKSLINĖS IR MOKSLINĖS ORGANIZACINĖS VEIKLOS REZULTATAI

Mokslinių tyrimų kryptys — Lietuvos liaudies istorinės raidos dėsningumai. 1988 m. Istorijos institutas nagrinėjo 2 problemas ir iš jų tyrinėjo 12 planinių temų, baigė tirti 4 temas (9 potemes), parengė 193 a. l. rankraščių.

Problemos „Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos ir socializmo kūrimo TSRS istorija“ ištirtos 2 temos (3 potemės):

1. „Lietuvių tautos kova už taikų sambūvį ir bendradarbiavimą“ (temos vadovas — ist. m. kand. K. Strumskis). Parengta kolektyvinė monografija.

2. „Kultūrinių organizacijų raida 1961—1985 m.“ (potemės vadovas — ist. m. dr. S. Atamukas). Parengta kolektyvinė monografija.

3. „Lietuvos TSR Mokslų Akademijos apybraiža. I d.: Lietuvos TSR Mokslų Akademijs — mokslų organizatorė ir koordinatorė“ (potemės vadovas — ist. m. kand. A. Liekis). Kolektyvinėje monografijoje pirmą kartą mūsų istoriografijoje pateikiama MA istorijos raida, jos vaidmuo ugdant mokslo potencialą, koordinuojant tiriamuosius darbus, plėtojant mokslo ir gamybos ryšius.

4. „Lietuvos istorijos metraštis. 1988 metai“ (temos vadovas — ist. m. dr. V. Merkys). Leidinyje apibendrinti naujausių tyrimų rezultatai, skelbiami jų pagrindu parengti straipsniai, naujų leidinių recenzijos.

Problemos „Kapitalistinės ir ikikapitalistinių socialinių ekonominių formacijų istorija“ ištirtos 2 temos (6 potemės):

1. „Kaimo bendruomenės papročiai Lietuvoje XIX—XX a.“ (potemės vadovė — ist. m. kand. R. Merkienė). Parengta monografija.

2. „Etniniai procesai šiuolaikinėje Lietuvos TSR tautų šeimoje“ (temos vadovas — ist. m. kand. J. Mardosa). Monografijoje nagrinėjama etnos kultūros reikšmė kultūros vartojimui įvairių tautų šeimoje.

3. „Lietuvių etnografija. I dalis“ (temos vadovai — ist. m. kandidatai V. Morūnas ir V. Milius).

4. „Klaipėdos kraštas Lietuvos sudėtyje: 1923—1939 m.“ (potemės vadovė — ist. m. kand. P. Zostautaitė).

5. „Vilniaus akademijos spaustuvės privilegijos ir kiti dokumentai“ (potemės vadovė — ist. m. kand. I. Petrauskienė). Parengta dokumentų rinkinio publikacija.

6. „Reformacija Lietuvoje: Socialiniai ekonominiai raidos aspektai“ (potemės vadovė — ist. m. kand. I. Lukšaitė).

7. „Lietuvos TSR paminklų sąvadas“ (temos vadovas — ist. m. kand. V. Urbanavičius).

Instituto archeologai tyrė 6 objektus ūkiskaitiniais pagrindais, įsisavino 161 380 rb.

Institutas išleido 14 veikalų, kurių bendra apimtis 134 sp. l., paskelbė 104 mokslinius straipsnius, 1 sąjunginėje ir 2 užsienio spaudoje.

Surengta 1 tarprespublikinė konferencija, skirta Lietuvos Metrikos tyrimams, ir 3 respublikinės konferencijos („Aktualūs Lietuvos TSR istorijos klausimai“, „Didžioji Spalio socialistinė revoliucija ir lietuvių tautos valstybingumas“, „Res-

publikinė archeologų konferencija“). Instituto bendradarbiai dalyvavo ir perskaitė 48 pranešimus respublikinėse, 13 pranešimų tarprespublikinėse ir 7 pranešimus tarptautinėse konferencijose.

Istorijos mokslų kandidato laipsnis patvirtintas Feodalizmo istorijos skyriaus moksl. bendr. A. Nikžentaičiui, istorijos mokslų daktaro — Feodalizmo istorijos skyriaus vyr. moksl. bendr. A. Tylai, istorijos mokslų kandidato disertaciją apgynė Socialistinės visuomenės istorijos skyriaus jaun. moksl. bendr. N. Kairiūkštytė.

Kapitalizmo istorijos skyriaus vadovaujančiajai moksl. bendr., ist. m. dr. R. Zepkaitei paskirta Lietuvos TSR valstybinė premija, to paties skyriaus moksl. bendr., ist. m. kand. E. Aleksandravičiui — Jaunųjų mokslininkų premija, Feodalizmo istorijos skyriaus moksl. bendr., ist. m. kand. A. Nikžentaičiui — J. Žiugždos premija.

Istorijos institute metų pabaigoje buvo 70 mokslo darbuotojų, iš jų: 1 akademikas, 4 nariai korespondentai, 11 mokslų daktarų ir 33 mokslų kandidatai. Turintieji mokslinius laipsnius sudaro 62,88%.

Institute metų pabaigoje buvo 12 aspirantų, iš jų 6 — stacionarinėje aspirantūroje. Į dieniinę ir neakivaizdinę aspirantūrą priimta atitinkamai 2 ir 3 aspirantai.

Instituto moksliniai bendradarbiai propagavo mokslines žinias: paskelbti 185 mokslo populiarinimo straipsniai, 33 kartus pasisakyta per radiją, 36 kartus dalyvauta televizijos laidose, perskaitytos 663 paskaitos visuomenei.

E. Banionis

LIETUVOS TSR ISTORIJS PROBLEMİNĖS TARYBOS PATVIRTINTOS DISERTACIJŲ TEMOS

Lietuvos TSR istorijos probleminė taryba 1988 m. balandžio 6 d. posėdyje patvirtino šias disertacijų temas:

Daktaro disertacijos temos

Samalavičius S. (II vyr. moksl. bendr.). „Vilniaus miestiečių materialinė kultūra XVII—XVIII a. (pagal rašytinius šaltinius)“.

Kandidato disertacijos temos

Bakonas E. (VVPI Visuotinės istorijos katedros asistentas). „Istorijos ir kraštotyros draugijų veikla Lietuvoje 1919—1940 m.“

Nekrošytė Z. (Kauno IX orton muziejaus moksl. bendr.). „Lietuvos buržuazinės valdžios represijos prieš revoliucinio judėjimo dalyvius 1919—1940 m.“

Norkūnas Z. (II vyr. laborantas). „Lietuvių techninės inteligentijos įnašas, spartinant techninę pažangą Lietuvos XIX a. antroje pusėje—XX a. pradžioje“.

Pliūraitė-Andrejeviienė N. (LTSR liaudies buities muziejaus vyr. moksl. bendr.). „Vaikų ir jaunuolių žaislų ir žaidimo priemonių raida Lietuvoje (XIX—XX a.)“.

Svetikas E. (Alytaus I vid. mokyklos mokytojas). „Alytiškių materialinė ir dvasinė kultūra XIV—XVII a.“

Urbanavičienė S. (II jaun. moksl. bendr.). „Lietuvos kaimiečių išieginiai drabužiai XIII—XVII a.“

Vyšniauskas A. (VVU asp.). „Lietuvos socialdemokratijos idėjinė-politinė raida 1893—1904 m.“

Zabiela G. (II jaun. moksl. bendr.). „Lietuvos feodalinė pilis XI—XIV a.“

A. Liekis

Konferencijos, pasitarimai, simpoziumai

KETVIRTIEJI MAŽVYDO SKAITYMAI

1988 m. sausio 8 d. Lietuvos TSR valstybinės tarpžinybinės bibliotekų komisijos Knygotyros taryba ir Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka Vilniuje suorganizavo ketvirtuosius Mažvydo skaitymus. Jie buvo skirti lietuvių spaudos istorijai nuo XVI a. iki mūsų dienų. Klausytojų prisirinko pilna Respublikinės bibliotekos konferencijų salė.

Knygotyros seminarą pradėjęs kultūros ministras J. Bielinis pažymėjo jo reikšmę mūsų kultūriniam gyvenimui. Pranešimus skaitė: Z. Zinkevičius (VVU) „Polonizmų kilmė Martyno Mažvydo raštuose“, E. Gudavičius (II) ir S. Lazutka (VVU) „Lietuvos Statutai — teisės ir kultūros paminklai: III LS 400 metų sukakties progai“, A. Dubonis (VRB) „III Lietuvos Statuto egzemplioriai Lietuvos bibliotekose“, D. Kuolys (VUB) „Motiejaus Strijkovskio tekstų stilistika“, J. Tumelis (VRB) „Žinios apie Povilo Algimanto Alšėniškio biblioteką“, S. Narbutas (VUB) „Motiejaus Kazimiero Šarbievijaus raštai ir jų leidimai“, V. Drotvinas (VVPI) „Lexicon Lituanicum“ ir jo autoriaus problema“, D. Kaunas (VVU) „Mažosios Lietuvos XIX a. lietuviškų knygų kainodaros tendencijos“, I. Kubilienė (VVPI) „Knygnešio Mykolo Račkas (1866—1937) keliai“, G. Raguotienė (VVU) „Lietuvių vaikų knygų ir periodikos situacija XX a. pradžioje“, V. Merkys (II) „Nežinomi Rygos lietuvių leidiniai (1905—1914)“, V. Daujotyte-Pakerienė (VVU) „Jurgis Baltrušaitis autorių ir knygų pasaulyje“, V. Stonienė (VVU) „Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpni leidybinė veikla (1914—1918)“, V. Zukas (VVU) „Juozo Tumo-Vaižganto knygotyros darbai“, L. Gudaitis („Nemuno“ redakcija) „Almanachas „Granitas“ (1930): Organizavimas ir leidimas“, V. Milius (II) „Šiaulių kraštotyros draugijos žurnalas „Gimtasai kraštas“ (1934—1943)“, A. Kancleris (VRB) „Knyga ir skaitytojas: sandrauga ar konfrontacija“.

Diskusijose atsakyta į klausimus, atskirais faktais papildyti pranešimai, kalbėta dėl knygotyros leidinių ir senosios lietuvių raštijos paminklų leidimo, tolesnių spaudos tyrinėjimų. Baigiamajame žodyje J. Tumelis apibendrino seminaro pranešimus, paminėjo, kad ateityje juos numatoma skirti senųjų autorių ir knygų leidimo jubiliejams paminėti (M. Mažvydui, A. Kulviečiui, S. Rapolioniui, pirmajai Vilniuje išleisti lietuviškai knygai). 1989 m. skaitymuose manoma nagrinėti XVI a. lietuvių raštijos paminklus.

V. Milius

TAUTODAILEI SKIRTA KONFERENCIJA

1988 m. balandžio 5—6 d. įvyko Lietuvos TSR valst. dailės instituto „LTSR kultūros paminklų sąvado“ rengimo grupės organizuota mokslinė konferencija „Lietuvos TSR dailės paminklų tyrimai: Tautodailės tradicija ir Lietuvos šiuolaikinė meninė kultūra“. Buvo perskaityta 18 pranešimų. Juos parengė dailėtyrininkai ir etnografi, dirbantys LTSR valst. dailės institute, MA Istorijos institute, LTSR valst. dailės muziejuje, LTSR moksliniame metodiniame kultūros centre, kitose įstaigose bei organizacijose. Pranešimus skaitė: L. Laučkaitė „Apie šiaurės rytų Lietuvos memorialinių paminklų raidą XIX—XX a.“, J. Kudirka „Vilniaus verbos lietuvių liaudies kultūroje“, S. Gutautas „Kaimo gyvenamųjų namų dekoras ir jo raida Lietuvoje XIX a. antroje pusėje—XX a.“, V. Kulikauskienė „Lietuvių valstiečių gyvenamųjų namų interjero puošyba“, A. Stravinskas „Kursių nerijos burlaivių vėtrungės“, V. Cibulskas „Tautinio stiliaus ieškojimai lietuvių balduose 1919—1941 m.“, S. Latonas „Liaudiškųjų tradicijų ir profesionalizmo santykis J. Danausko kūryboje“, V. Rimkus „Kurtuvėnų paminklai“, I. Vaišvilaitė, V. Vaivada „Juzefas Perkovskis — dailininkas ir lietuvių tautodailės tyrinėtojas“, R. Stankevičienė „Šiaurės Lietuvos XVIII—XIX a. pasimokiusių meistrų tapybos stiliaus problema“, A. Bėkšta, J. Senvaitienė „Liaudies tapybos ant medžio lentos techno-

logijos tyrimai“, A. Čepaitienė „Akanto motyvas lietuviškų prieverpsčių puošyboje“, A. Stravinskienė „Margučių margintoja Nastė Staniulytė-Liaudanskienė“, G. Martinaitienė „Siuolaikinių liaudies memorialinių paminklų plastinės ypatybės (ryšių su tradicine tautodaile ir profesionaliąja skulptūra aspektai)“, D. Gerlikienė „Liaudies menininkė Petronėlė Gerlikienė“, L. Petrusėvičiūtė „Lietuvos šiuolaikinės tapybos ir tradicinės tautodailės sąlyčio klausimu“, R. Jurėnaitė „Liaudies meno tradicija šiuolaikinėje lietuvių dailėje“, E. Surotkevičiūtė „Tradicinė tautodailė ir spontaniškoji (mėgėjų, vaikų bei kt.) kūryba“.

Pranešimų tezės buvo paskelbtos. Pranešimus numatoma spausdinti „Metyroje“.

R. Stankevičienė

LITUOVOS METRIKOS TYRINĖTOJŲ KONFERENCIJA

Pastaruoju metu, suskatus skelbti Lietuvos Metrikos (toliau — LM) knygas, išaugo istorikų domėjimasis ja. Vilniuje, Maskvoje, Dnepropetrovske ir kitur telkiasi jos tyrinėtojų grupės. Atsirado reikalas koordinuoti LM tyrimo darbus. Tuo tikslu 1988 m. balandžio 12—13 d. Vilniuje įvyko Lietuvos TSR MA Istorijos instituto organizuota tarprespublikinė mokslinė konferencija, skirta LM tyrinėjimams apibendrinti ir svarbiausiems jų kryptims nustatyti.

Konferencijoje įžanginį žodį pasakė II direktorius V. Merkys. Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos ir Maskvos istorikai perskaitė 21 pranešimą, yra paskelbtos tezės (Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции. Апрель 1988 г. Вильнюс, 1988).

Pranešimus galima suskirstyti į kelias grupes. Vienuose iš jų į LM žiūrima kaip į šaltinių įvairiais socialinės, politinės, kultūros istorijos ir kt. klausimais kompleksą, tiriamos jos informacinės galimybės, konkrečių rūšių šaltinių paieškų, jų reprezentatyvumo ir panaudojimo problemos. Prie šios grupės pranešimų priskirtini V. Meleškos (Minskas) „LM — Baltarusijos valstiečių klasinės kovos feodalizmo laikotarpiu istorijos šaltinis“, S. Abrosimovas (Dnepropetrovskas) „LM dokumentai — Ukrainos miestų XVI a. pirmosios pusės istorijos šaltinis“, N. Jakovenko (Kijevas) „Volynės žemvaldžių sudėtis XV a. (Kazimiero žemės dalijimų knygos duomenimis)“, M. Spiridonovo (Minskas) „1567 m. LDK kariuomenės surašymas — Baltarusijos gyvenviečių istorijos šaltinis“. A. Tyla (Vilnius) pranešime „LM reikšmė Žemaitijos kunigaikštystės magdeburginių miestų istorijos tyrimui“ išaiškino LM knygoose esančias Žemaitijos miestų, įvairiu laiku gavusių savivaldos teises (Joniškis, Jurbarkas, Kėdainiai, Kretinga, Skuodas, Sventoji, Varniai, Veliuona, Vieکشniai, 1791—1792 m. — dar 23 miesteliai), privilegijas Magdeburgo teisei ir kt. dokumentus ir nustatė, kad LM yra vienintelis sistemingas šaltinis vyriausybės miestų politikai tirti ir duoda daug informacijos apie Magdeburgo teisės būklę ir raidą didžiojo kunigaikščio, retkarčiais — ir privačiuose miestuose. E. Meilaus (Vilnius) pranešime „Lietuvos miestelių steigimo ir prekymečių privilegijos LM (XVII a. antroji pusė—1795 m.)“ išanalizuota LM 210 aptiktų pasaulietiniams ir bažnytiniais feodalams duotų privilegijų steigti savo valdose miestelius, organizuoti juose turgus ir muges, pateikta jų dinamika (1649—1700 m.—24 privilegijos, 1701—1750 m.—112, 1751—1795 m.—74). LM aptiktos privilegijos sudaro 94% pranešėjui žinomų tokių privilegijų. Specifinis E. Rimšos (Vilnius) pranešimo „XVIII a. pabaigos miestų heraldika LM“ objektas. Pranešėjas tyrė LM esančią informaciją apie Lietuvos miestų herbus, daugiausia dėmesio skirdamas 1791—1792 m. LDK pakanclerio knygai (LM kn. 556), kurioje įrašytos 74 privilegijos miesto teisėms su jose nupieštais herbais. Palyginus jų aprašymus LM kn. 556 su žinomais 25 privilegijų originalais, nustatyta, kad duomenys sutampa ir LM šiuo klausimu yra patikimas šaltinis. Tačiau herbų piešiniai LM dažnai neatitinka aprašymų bei originalų, todėl ne visai patikimi. Pastarųjų trijų pranešimų tyrinėjimai, kurių pagrindu parengti pranešimai, skelbiami II parengtame straipsnių rinkinyje „Lietuvos miestų istorijos šaltiniai“ (V., 1988). S. Duminas (Maskva) pranešime „LM — masinis šaltinis: Užrašymų knygų dokumentų statistinio apdorojimo patirtis“ pasidalijo rezultatais, gautais statistiniu metodu ap-

dorojus grupę LM esančių privilegijų žemės valdoms, išduotų Smolensko vaivados bajorams 1620—1629 ir 1633—1636 m., aptarė tyrimo metodiką. Kadangi LM yra masinis šaltinis, tokia metodika esanti perspektyvi, ypač bajorų žemėvaldos istorijai tirti.

Kitos pranešėjų grupės tyrimo objektas yra LM, jos susidarymo ir egzistavimo istorija, sudėtis (čia dėmesys kreipiamas į knygų ar dokumentų rūšis). N. Kovalskis (Dnepropetrovskas) pranešime „LM—Ukrainos XVI—XVII a. socialinės-ekonominės ir politinės istorijos šaltinių svarbiausio komplekso tyrimo ir naudojimo klausimai“ ypač akcentavo vadinamosios Rusiškijos, ar Volynės, Metrikos, saugomos LM archyvineame fonde TSRS centriniame senųjų aktų archyve Maskvoje (F. 389) reikšmę Ukrainos istorijos tyrimams bei būtinumą lygiagrečiai su LM knygų leidimo planu skelbti ir visų LM knygose įrašytų dokumentų ir aktų regestus—tai žymiai greičiau padėtų istorikams orientuotis LM.

Trys pranešimai buvo skirti ankstyvajam LM istorijos laikotarpiui, kai ji formavosi XV—XVI a. sandūroje. M. Byčkova (Maskva) pranešime „LM dokumentai—LDK raštinės veiklos XV a. pabaigoje—XVI a. pirmajame ketvirtyje šaltinis“ vadovavosi premisa, kad LM istorijos, ypač jos susiklostymo, tyrimas neįmanomas neišsiaiškinus Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštinės veiklos bei jos virtimo valstybės raštine. Savo ruožtu LM dokumentai yra bene svarbiausias raštinės veiklos atspindys. Jų formuliario, knygų sudarymo, įvairių įtakų raštinių darbui tyrimas padės istorikams pažinti LDK centrinių raštinių raidą. E. Banionis (Vilnius) pranešime „1492—1506 m. „Teismų ir dalinimų raštų“ knygos“ peržiūrėjo istoriografijoje nusistovėjusią nuomonę, kad XV—XVI a. sandūroje Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštinėje buvo vedamos rankraštinės knygos dabartine šio žodžio prasme. Jis pateikė įtikinamų duomenų, kad čia tik kaupėsi atskirų raštininkų vesti teismų ir dalijimų raštų knygomis vadinti dokumentų nuorašų sąsiuviniai. Šios „knygos“ rodo darnią 1492—1498 m. raštinės darbo sistemą ir jos irimą XVI a. pradžioje. To priežastys galėjo būti padidėjusi LDK raštinės darbo apimtis, pakitusi svarbiausių raštininkų socialinė padėtis, ilgalaikės Aleksandro išvykos iš LDK. A. Choroškevič (Maskva) pranešime „XV a. pabaigos—XVI a. pradžios LDK pasiuntinių dokumentacija“ skyrė 6 LDK diplomatinė dokumentų grupes, sutinkamas LM knygoje, esančiose Pasiuntinių knygoje, palygino jas su Rusų valstybės diplomatiniais dokumentais ir rado tarp jų atitikmenų bei nurodė skirtumus.

Su šiais pranešimais siejasi J. Kiaupienės (Vilnius) pranešimas „XVI a. Vilniaus pilies teismo knygos LM“. Pranešėja suklasifikavo ir apibūdino 21 vadinamojo Vilniaus pilies teismo 1542—1565 m. knygą. Šio teismo sistemoje dirbo 3 teismai: Vilniaus vaivados ar jo vietininko, bajoriškas skirtingų teisėjų bei miestietiškas nemagdeburginis Vilniaus vietininko. Teismuose dirbo tie patys teisėjai ir raštininkai, juos, matyt, aptarnavo viena raštinė. Pranešėja apibūdino šios raštinės darbo metodus, konstatavo, kad jų analizė gali būti kaip palyginamoji medžiaga LDK centrinių raštinių darbui tirti. Atskiras LM knygas ar jų grupes taip pat aptarė V. Menžinskis (Maskva) „LM užrašymų knygų dokumentinė sudėtis (XVI a. antrasis ketvirtis)“, P. Kulakovskis ir J. Mycykas (Dnepropetrovskas) „LM kn. 220—istorijos šaltinis“. J. Baliulis (Vilnius) pranešime „Apie LM saugojimo vietas Vilniuje“ nurodė, kad XVII—XVIII a. toms LM knygomis, kurios būdavo prie kanclerio ir pakanclerio, saugoti nuomodavo Vilniaus miestiečių namus. Jis lokalizavo juos, išlikusius (Didžioji g. 11 ir 13, Stiklių g. 4) siūle pažymėti paminklinėmis lentomis. A. Svetenka (Maskva) pranešime „Iš LM dokumentų aprašymo istorijos“ daugiausia dėmesio skyrė nustatyti tam, kaip LM buvo tvarkoma ir aprašoma po 1795 m., kai ji buvo pergabenta į Peterburgą ir saugoma Senate. Pranešėjas apibūdino tuo metu parengtus LM aprašus, kurių dalimi praktiniais tikslais naudojamosi iki šiol.

LM istoriografijai buvo skirti 4 pranešimai. A. Katilius (Vilnius) pranešime „Pirmosios LM dokumentų publikacijos“ nurodė, kad pirmasis atskiras LM dokumentas 1758 m. ėmė skelbti M. Dogelis. Iki XIX a. penktojo dešimtmečio pradžios LM dokumentus skelbė įvairiuose rinkiniuose kartu su kitais šaltiniais arba istorikų tyrinėjimų prieduose. Daugiausia buvo naudojamosi Varšuvoje saugomais LM knygų nuorašais. J. Ančimiukas (Maskva) pranešime „LM ir Rumiancevo būrelis“ aptarė N. Rumiancevo ir jo suburtų istorikų (XIX a.

antrasis—trečiasis dešimtmečiai) domėjimosi LM priežastis — jie ieškojo medžiagos Rusijos santykiams su kitomis valstybėmis nušviesti, taip pat vykdė planus skelbti LM medžiagą. Dviejų pranešimų objektas buvo S. Daukanto darbai LM: R. Songailaitės (Biržai) „S. Daukantas—LM tyrinėtojas“ ir Z. Kiaupos (Vilnius) „S. Daukantas ir LM“. Pirmoji ieškojo S. Daukanto darbo 1835—1837 m. LM tvarkymo komisijoje pėdsakų, aptarė jo archyve esančias LM istorijos apžvalgas, apibūdino LM išrašus. Antrasis daugiausia dėmesio skyrė S. Daukanto parengtiems 4 dideliems išrašų iš LM teminiams rinkiniams. Bene 3 iš jų S. Daukantas buvo parengęs spaudai, bet dėl nepalankių aplinkybių išleisti nepavyko. Nepaisant to, S. Daukantas dosniai aprūpindavo išrašais iš tuo metu Lietuvos istorikams neprieinamos LM T. Narbutą, M. Valančių, M. Balinskį ir kt. ir taip įvedė LM medžiagą į mokslo apyvartą. Tikslinga būtų paskelbti išlikusius S. Daukanto rinkinius. Konferencijoje jis iškilo kaip vienas LM mokslinio tyrimo pradininkų bei produktyviausių XIX a. pirmosios pusės LM medžiagos platintojų.

Diskusijoje ir prie „apvalaus stalo“, kurį vedė E. Banionis, daugiausia kalbėta apie LM tyrinėtojams ir skelbėjams opius terminijos klausimus. Buvo kritikuota (S. Duminas, N. Kovalskis, M. Spiridonovas) kai kurių pranešėjų tendencija LM aktams įvardyti vartoti Rusų valstybės diplomatikos terminus (V. Menžinskis, A. Choroškevič) ir siūlyta intensyviai tirti LDK raštinių terminiją bei kūrybingai ją taikyti. Pritariant šiems siūlymams, buvo atkreiptas dėmesys į galimą Cekijos raštinių įtaką LDK raštinėms (N. Jakovenko), būtinumą naudotis lietuvių istoriografijos laimėjimais (K. Jablonskio darbai) bei tirti LDK bažnytinių institucijų, pirmiausia Vilniaus vyskupystės, raštinių galimą įtaką LDK centrinėms raštinėms (Z. Kiaupa). Remdamasis vienos LM teismų knygos (LM kn. 225) medžiaga, S. Lazutka siūlė vartoti knygoje esančius įvardijimus.

Buvo nutarta LM tyrinėtojų konferencijas Vilniuje rengti kas treji metai, taip pat išleisti skaitytų pranešimų rinkinį. LTSR MA centrinė biblioteka (A. Brazauskienė, D. Labanauskienė) parengė LM publikacijų ir tyrinėjimų parodą.

Z. Kiaupa

KONFERENCIJA AKTUALIAIS LIETUVOS TSR ISTORIJOS KLAUSIMAIS

(Pirmieji tiesos ieškojimo žingsniai)

Lietuvos TSR MA Prezidiumo didžiojoje posėdžių salėje 1988 m. gegužės 30—birželio 1 d. vyko istorikų konferencija, skirta aktualiems Lietuvos TSR istorijos klausimams aptarti. Ją organizavo Lietuvos TSR MA Istorijos institutas, Partijos istorijos institutas prie Lietuvos KP CK, Vilniaus Valstybinio V. Kapuskio universiteto Istorijos fakultetas. Kasdien dalyvavo nuo 100 iki 200 žmonių.

Konferenciją pradėjo Lietuvos TSR MA prezidentas Juras Požėla. Įžanginį pranešimą „Istorijos mokslo uždaviniai dabartiniame visuomenės raidos etape“ skaitė LKP CK sekretorius, Lietuvos TSR MA narys korespondentas Lionginas Sepetys. Jis pakvietė Lietuvos istorikus persitvarkymo laikotarpiu drąsiai, kritiškai diskusijų būdu ieškoti istorinės tiesos, peržiūrėti, apibendrinti ir įvertinti svarbius bei aktualius visų istorijos laikotarpių procesus, esminius posūkius, panaikinti „baltąsias dėmes“. Socializmo laikotarpio tyrinėtojus skatino nagrinėti socializmo raidos ypatybes bei deformacijas Stalino asmenybės kulto laikotarpiu, atskleisti administracinės komandinės sistemos, jos mechanizmo ir metodų įtvirtinimo priemones bei rezultatus.

Konferencijos darbas vyko trijose — feodalizmo, kapitalizmo ir socializmo laikotarpių — sekcijose.

Feodalizmo laikotarpio sekcijoje (jai vadovavo Vytautas Merkys ir Mečišlovas Jučas) buvo perskaityti 6 pranešimai.

Juozas Jurginis („Istorijos mokslo metodai: statistinis, palyginamasis, scholastinis ir istoriografinis“) pabrėžė, jog XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Tarybų Sąjungoje oficialiai pripažinto scholastinio istorijos tyrimo metodo kai

kurie mūsų istorikai neatsisakė ligi šiol, pvz., vertindami krikščionybės įvedimą Lietuvoje, diskutuodami dėl mokslinio ateizmo ir kt.

Edvardas Gudavičius („Lietuvos valstybės susidarymo reikšmė kovoje prieš vokiečių feodalų veržimąsi į Rytus“) aptarė ankstyvųjų feodaliųjų valstybių susidarymą Vokietijoje ir pažymėjo, kad jų agresijos kryptis į rytus susiformavo dar X—XII a. iš pradžių prieš vakarų slavus, siekiant naujų provincijų, o XII a. pabaigoje—XIII a. pradžioje prieš Pabaltijį, norint sukurti kolonijas. Brandaus feodalizmo stadija Vokietijoje teikė privalumą prieš Pabaltijį, kur tik kūrėsi ankstyvojo feodalizmo valstybė. Be to, pasikeitusi Vidurio ir Vakarų Europos politinė situacija neleido Lietuvai savarankiškai priimti krikšto. Mindaugo krikštas ir karūnacija, nors ir pasiekta žemaitijos sąskaita, buvo Lietuvos pripažinimas de facto. Tačiau tai suskaldė Lietuvą ir reikė, jog ji atsisako baltų suvienijimo politikos. Durbės pergalė gražino Lietuvą prie baltiškos politikos, tačiau tai komplikavo tolesnį tarptautinį Lietuvos pripažinimą. Vis dėlto Pabaltijyje susidarė jėgų pusiausvyra. Lietuva apsigynė pati ir apgynė dalį kitų baltiškų žemių. Vokiečių feodalai nepajėgė įsitvirtinti visame Pabaltijyje. Tai istorinė Lietuvos valstybės susidarymo reikšmė.

Romas Batūra („Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kovos dviem frontais XIII—XV a. reikšmė“) aiškino, kaip Lietuva suvaidino labai svarbų vaidmenį sulaukiant mongolų-totorių agresiją rytuose ir vokiečių feodalų — vakaruose. To meto Lietuvos skverbimasis į rytus reikėtų laikyti teigiamu reiškiniu, nes jis silpnino Ordą. Lietuva netgi būrė rusų jėgas kovai su mongolais-totoriais. Be to, XIV a. pabaigoje—XV a. pirmojoje pusėje prasidėjo turkų puolimai. Lietuva suvaidino reikšmingą vaidmenį ir ginant Europą nuo turkų, bet neįstengė išvaduoti vokiečių ordinų užgrobtų baltų žemių.

Dėl E. Gudavičiaus ir R. Batūros pranešimų įsiliepsnojo diskusija. Čia pažymėsime tik įdomesnius jos klausimus. Antai E. Gudavičius paneigė XIII a. pirmojoje pusėje Lietuvos vadovaujamą baltų sąjungą. Išklė tai, kad negalima dėti lygybės ženklą tarp Aukso Ordos ir vokiečių feodalų agresijos. O ir kalbant apie jas, reikia periodizuoti. XIII a.—XV a. pradžios Lietuvos valstybės tarptautinę padėtį lėmė dvi visiškai priešingos aplinkybės: kolonijinė vokiečių feodalų agresija vakaruose ir itin sunkių rusų žemių padėtis rytuose. Pirmoji aplinkybė primetė Lietuvai nepaprastai ilgą ir sunkią kovą dėl egzistencijos, antroji leido tapti dalies rusų žemių vienijimo centru. Ir viena, ir kita aplinkybė padarė Lietuvos valstybę labai reikšminga politinė jėga Vidurio ir Rytų Europos sandūroje. Karinio Lietuvos potencialo užteko gintis iš vakarų ir plėstis į rytus, bet jo poreikis ir vaidmuo šiomis kryptimis buvo nevienodi: vakaruose lėmė vien jis, todėl čia buvo naudojama pagrindinė dalis, rytuose ji tereikėjo derinti telkiant sau palankias jėgas rusų žemėse. Taigi politika priklausė ne vien nuo karinio potencialo. Remdamiesi jo poreikiu, lemiamą vaidmenį, periodizuodami XIII a.—XV a. pradžios Lietuvos užsienio politiką, turime teikti jos kovai dėl egzistencijos. Si periodizacija gerai pagrįsta tarybinių autorių (Vladimiro Pašutos, Alvydo Nikžentačio, Mečislovo Jučo) darbuose.

Kaip didelė valstybė, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė palaikė santykius ir turėjo susidūrimų ir kitomis kryptimis, bet nė vienas negrėsė jos egzistencijai ir todėl negalėjo lemti politikos. Lietuvos karas prieš vokiečių feodales kolonijas neįsivaizduojamas be diplomatinės kovos ir pastangų pašalinti jų sudarytą politinę Lietuvos izoliaciją. Lietuvos diplomatinė kova dėl Europoje susidariusios ideologinės konjunktūros ir vokiečių feodalinio kolonializmo pobūdžio neatsiejama susipynė su politine krikšto problema. Dėl atšiaurios konfrontacijos ji pasidarė ne tik išorinė, bet ir vidaus politikos klausimu. Politinę Lietuvos liniją apibūdinti neįmanoma be didžiųjų kunigaikščių pozicijos analizės. Kaip Maskvos iškilimas buvo susijęs su totorių siundymu ant savo rusiškų varžovų ir taikymosi su Aukso Ordos chanais, lygiai taip pat Lietuvos valdžios plitimo rusų žemėse negalima atsieti nuo tokio taikstymosi.

Pritardamas E. Gudavičiui, M. Jučas kalbėjo apie du frontus kita prasme — su vokiečių ordinais ir Maskvos kunigaikštyste (varžėsi dėl rusų žemių). Anot A. Nikžentačio, diskusija pakrypo į tai, kad jau pradedama kalbėti apie tris frontus. Kyla klausimas, kokia prasme vartojamas fronto terminas ir kaip jis suprantamas. Jo nuomone, tikras frontas yra reguliarūs karo veiksmai. Nei kovoje su mongolais-totoriais, nei su Maskva to nebuvo. Lietuva reguliariai kariavo

tik su vokiečių feodalais vakaruose. Rytuose padėtį komplikavo pavieniai konfliktai su Aukso Orda, daugmaž nuolatiniai konfliktai su Maskvos kunigaikštyste žinomi nuo XIV a. 8-ojo dešimtmečio.

Mečislovas Jučas („Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suvereniteto klausimas po Liublino unijos“) pritarė istoriografijoje esančiai nuomonei, kad 1569 m. Liublino unija LDK suvereniteto nepanaikino. Liko valstybės sienos, jos pavadinimas, atskira teisė, parlamentinės institucijos, konvokacijos, priešseiminiai suvažiavimai, LDK pasiuntinių atskiros sesijos, konfederacijos, pavietų seimeliai, vykdomoji valdžia, kariuomenė. Veikė senoji Lietuvos bajorų kilmės teorija, išliko LDK pilietybės sąvoka. Tačiau unijos nustatyta ryšį Lietuvos bajorai laikė būtinu LDK egzistuoti. LDK taip ilgai išlaikė valstybinį suverenumą unijos sąlygomis dėl didelės savo teritorijos, Respublikos decentralizacijos (bajorų demokratija), pilietinės sąmonės.

Feliksas Sliessoriūnas („Lietuvos valstybės prijungimas prie Rusijos: politinė situacija“) konstatavo, kad Respublikos žlugimo pagrindines priežastys buvo ne tik vidinės; nereikia mažinti tarptautinės situacijos reikšmės. Valstybės žlugimas vyko ilgai, jį lėmė daugybė priežasčių: bajorų anarchija, sunki demografinė ir ekonominė padėtis, karai. Buvo atkuriamą ekonomiką, tačiau politinis gyvenimas orientavosi į užsienio valstybes — Rusiją, Prūsiją, Austriją. Nepriklausomybę kėlusią jėgų mėginimai imtis pažangių reformų sutiko šių valstybių, pasinaudojusių reakcine opozicija, pasipriešinimą; Respublikos suverenumo apribojimai baigėsi valstybės padalijimais ir visišku jos likvidavimu.

Egidijus Aleksandravičius („Tautos samprata ir pilietinės savimonės raida XVIII a. pabaigoje—XIX a. pirmojoje pusėje“) aiškino, kad XVIII a. tautos ir valstybės, tautybės ir pilietybės sąvokos glaudžiai susijusios. Prarasto valstybingumo samprata atgydavo per sukilimus. XVIII a. pabaigoje—XIX a. pradžioje jau pradėdama valstiečius laikyti tautos dalimi (Gegužės 3-osios konstitucija). Į Lietuvos kultūrinį gyvenimą įtraukiamos Mažojoje Lietuvoje sukurtos vertybės (K. Donelaitis, L. Rėza). Tautos integracija ignoruoja luominį susiskirstymą; formuojasi nauja pilietinė savimonė. Vadinamasis lituanistinis sąjūdis įrodinėjo bajorams, jog būtina ieškoti tapatumo su liaudimi, ugdė valstiečių mąstymą pilietinėmis kategorijomis.

Kapitalizmo laikotarpio sekcijoje (vadovai Regina Žepkaitė ir Robertas Žiugžda) perskaityti 7 pranešimai.

Aldona Gaigalaitė („Lietuvos Taryba ir vokiečių okupacinė valdžia 1918 metais“) pabrėžė, kad 1918 m. antroje pusėje Lietuvos Taryba palaikė platesnius ryšius su liaudimi, negu iki šiol rašyta, ypač dėl nacionalinio engimo (ir polonizacijos per bažnyčią) bei okupantų nustatyto režimo, savavaliavimo.

Mindaugas Tamošiūnas („Diskusiniai Lietuvos valstybingumo atkūrimo 1918—1919 m. istoriografiniai klausimai“) iškėlė keletą diskusinių klausimų. Mūsų istorikų darbuose buržuazinės Lietuvos Tarybos veikla buvo vertinama kaip nacionalinių interesų išdavystė. Būdavo matomi vien sandėriai su vokiečių okupacine valdžia. B. Vaitkevičiaus straipsnyje „Komuniste“ jau parodoma, kad lietuvių buržuazija turėjo savo klasinių interesų. Jos sutartys, aktai, taip pat ir 1917 m. gruodžio 11 d. aktas buvo padiktuoti aplinkybių. Lietuvių buržuazija buvo silpna.

Pastaruoju metu daugiausia rašyta apie 1918 m. vasario 16 d. akto atsiradimą ir buržuazinės valstybės susikūrimo datą. Išryškėjo skirtingos nuomonės. Vieni (K. Navickas, P. Vitkauskas) teigia, kad aktas paskelbtas su vokiečių okupacinės valdžios žinia, kiti (B. Vaitkevičius, A. Gaigalaitė, R. Žiugžda), — kad be jos. Tai konkretus pavyzdys, rodantis, kaip, nagrinėjant vieną klausimą, remiantis tais pačiais šaltiniais, galima daryti skirtingas išvadas. Taip atsitiko todėl, kad nebuvo atsižvelgta ne tik į lietuvių buržuazijos pažiūrų įvairumą, bet ir į tai, kad Vokietijos valdantieji sluoksniai neturėjo vienos nuomonės apie politiką okupuotose teritorijose. Lietuvių buržuazijos atstovai užmezgė ryšius ir tarėsi ne su Vokietijos vyriausybe, o su jos opozicija reichstage. Tai buvo natūralus politinis žingsnis. Į tai reikia atsižvelgti ir taip išvengti nereikalingų nesusipratimų.

Kada susikūrė Lietuvos Respublika? Net ir skirtingų pasaulėžiūrų istorikai priėma prie tų pačių išvadų, kad 1918 m. vasario 16 d. aktas valstybės dar nesukūrė.

Regina Žepkaitė („Lenkijos ultimatumas Lietuvai 1938 m. kovo 17 d. ir

Vilniaus klausimas“) pabrėžė, jog 1933—1938 m. pradžioje vykusios neoficialios Lietuvos ir Lenkijos derybos nedavė rezultatų. Jų nesėkminga eiga sukėlė 1938 m. kovo 17 d. Lenkijos vyriausybės ultimatumą Lietuvai. Pranešėja atkreipė dėmesį į lietuvių tarybinės istoriografijos teiginį apskritai, kad TSRS išgelbėjo Lietuvą nuo Lenkijos okupacijos, padarė lemiamą poveikį ultimatumo turiniui ir pan. Archyvinė medžiaga ne tik nepatvirtina to, bet, atvirkščiai, rodo M. Litvinovo atsargumą. Jo pareiškimas nereiškė daugiau negu Prancūzijos, Anglijos, Italijos pareiškimai. Visiems žinomas M. Litvinovo ir V. Gžybovskio pasikalbėjimas, kuriame M. Litvinovas pabrėžė, kad TSRS smerkia Lenkijos metodus, jog jai rūpi, kad Lietuva išlaikytų savo visišką nepriklausomybę, įvyko kovo 20 d., kai Lietuva jau buvo priėmusi ultimatumą, o to pareiškimo dalos mes kažkodėl nerašėme savo darbuose. Taigi šį klausimą reikia nušviesti objektyviau negu iki šiol.

Pranešėja teigė, jog nėra pagrindo tvirtinti, kad Lietuvos vyriausybė, priimdama ultimatumą, atsisakė Vilniaus. Lenkijos ultimatumė nebuvo nei tiesioginio, nei netiesioginio reikalavimo jo atsisakyti. Kaip reikalavimą užmezgti diplomatinis santykius ultimatumą suprato ir kitos valstybės: Tautų Sąjungos tarybos sekretoriato nuomone, Lietuvai buvo labai svarbu, kad Lenkija nereikalavo išbraukti iš Lietuvos konstitucijos straipsnio, kuriuo Vilnius buvo paskelbtas Lietuvos sostine, taip pat nepareikalavo demarkacijos linijos pripažinti valstybine siena. Kovo 24 d. Vilniui vaduoti sąjungos CK paskelbė atsišaukimą. Jame pabrėžta, kad Vilnius ir toliau yra lietuvių tautos siekimų objektas. Balandžio 9 d. seime, balandžio 24 d. tautininkų suvažiavime Siauliuose ministras pirmininkas V. Mironas pažymėjo, kad lietuvių tauta ir naujomis sąlygomis neatsisako Vilniaus. Ryškiausiai savo poziciją vyriausybė reiškė gegužės 12 d. paskelbtoje naujojoje konstitucijoje, kurios 6 straipsnyje pakartotas 1928 m. konstitucijos 5 straipsnis apie Vilnių — Lietuvos sostinę.

Robertas Žiugžda („Kai kurie 1939 m. rudens Lietuvos istorijos klausimai“) palietė kai kurias 1939 m. Lietuvos tarptautinės padėties problemas. Iš esmės nenuotildamas nuo mūsų istoriografijoje įsigalėjusios nuomonės, autorius pabrėžė, kad svarbiausią vaidmenį Lietuvos užsienio politikoje suvaidino santykių su TSRS raida, nes 1938 m. Lenkijos ultimatumas (bei jo priėmimas) ir 1939 m. Klaipėdos krašto atplėšimas neišvengiamai vertė ieškoti paramos Rytuose. Anot prelegento, 1939 m. vasarą Lietuvos diplomatams darėsi aiškūs Vokietijos aneksionistiniai kėsni: jau birželio mėn. Hitlerio politikoje buvo planuojama Lietuvos okupacija. 1939 m. gegužės mėn. Čerčilis, baimindamasis vokiečių puolimo Vakarų kryptimi, siūlė tartis su TSRS vyriausybe. TSRS vyriausybė siekė sudaryti karinę konvenciją, kurią Vakarų valstybės rugpjūčio 12—21 d. derybose atmetė. R. Žiugžda pabrėžė, jog TSRS reakcija į nepasisekusias derybas buvo 1939 m. rugpjūčio 23 d. sutartis su Vokietija.

Pranešėjas pažymėjo, kad Antrasis pasaulinis karas ir kebli tarptautinė Lietuvos padėtis vertė Lietuvos vyriausybę laviruoti ir laikytis neutraliteto. Todėl buvo atsisakyta vokiečių pasiūlymo dalyvauti kare prieš Lenkiją ir pulti Vilniaus kryptimi.

Tarptautinės Lietuvos perspektyvos paaikšėjo po Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Urbšio spalio 3—4 d. vizito į Maskvą. Jo rezultatus pranešėjas apibūdino Lietuvos pasiuntinio TSRS Natkevičiaus žodžiais (spalio 4 d. pranešimas): Vokietija pretenduoja į Pabaltijį iki Dauguvos. Bet TSRS vyriausybė, kaip informavo pasiuntinį Stalinas, sugebėjo įtikinti Vokietiją pasitenkinti Suvalkijos pietiniu kampu.

Autoriaus turima medžiaga, jo nuomone, leidžia teigti, kad tik TSRS padėjo Lietuvai išvengti visiško žiugimo.

Vytautas Zalis („Dėl Baltijos valstybių karinės konvencijos pasirašymo 1939 m. pabaigoje—1940 m. pradžioje“) pažymėjo, jog 1940 m. birželio 14 d. Tarybų Sąjungos ultimatumo Lietuvos Respublikai punktas, kaltinantis ją savitarpio pagalbos sutarties nuostatų sulaužymu ir karinės sąjungos su Latvija bei Estija sudarymu, kaip ir šių kaltinimų pagrįstumo patvirtinimai, esantys kai kurių tarybinių istorikų darbuose, neįtikinami. 1939—1940 m. Europos tarptautinės padėties analizė verčia abejoti tokios sąjungos sudarymo tikslingumu. Lietuva, Latvija ir Estija ir naujomis sąlygomis siekė laikytis neutraliteto politikos. Pabaltijo valstybių karinės sąjungos sudarymo nepatvirtina ir šiuo metu turimi archyviniai dokumentai. Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ir Ka-

riuomenės štabo dokumentai rodo, jog Lietuvos vyriausybė, gerai suprasdama savo padėties specifiką, nuosekliai laikėsi savitarpio pagalbos sutarties su TSRS ir vengė bet kokių antitarybinių kombinacijų, to meto sąlygomis galėjusių būti labai pavojingomis pačiam nepriklausomoms Lietuvos valstybės egzistavimui. Neatsakinga kai kurių archyvinųjų dokumentų interpretacija, siekianti patvirtinti slapto antitarybinio Pabaltijo valstybių karinio fronto sudarymą, atsirado dėl konjunktūrinių sumetimų, susijusių su sąstingio laikotarpiu.

Kostas Navickas („Ko reikia objektyviai istorinei tiesai atskleisti“) pabrėžė, kad istorija yra tikslus mokslas. Pastaruoju metu tarybinis istorijos mokslas susilaukė priekaištų dėl to, kad neatspindi istorinės tiesos. Pranešėjas analizavo tokios padėties susidarymo priežastis, nurodė būdus, kaip išėti iš tos padėties. Vienas svarbiausių iš jų istorijos mokslo prestižui kelti — tai griežtas marksistinės-lenininės metodologijos principų laikymasis. Būtina padaryti prieinamus archyvų fondus. Iki šiol mokslininkams labai trūko archyvinųjų duomenų. Būtinas mokslinės diskusijos. Jų padedamiems reikia ieškoti istorinės tiesos. Tai gi istorikams reikia glaudžiau bendradarbiauti, recenzuoti išleistus darbus.

Ričardas Čepas („Lietuvos revoliucionieriai Tarybų Sąjungoje 1937—1940 m.“) nurodė, jog Pirmojo pasaulinio karo metais Rusijoje apsigyveno apie 300 tūkst. pabėgėlių iš Lietuvos. Daug lietuvių Rusijos miestuose gyveno ir anksčiau. Per Vasario ir Spalio revoliucijas nemaža lietuvių aktyviai dalyvavo kovose prieš carizmą ir Laikinąją vyriausybę, kovėsi pilietinio karo frontuose. Dabar archyvų darbuotojai yra nustatę daugiau kaip 1000 tokių asmenų.

Pranešėjas pažymėjo, jog daugelis iš Rusijos grįžusių revoliucionierių 1918—1919 m. kovojo už Tarybų valdžią Lietuvoje. Pralaimėjus kovas, dalis liko pagrindiniam darbui, kiti pasitraukė į Tarybų Rusiją. Tad 1919 m. Rusijoje susitelkė nemaža lietuvių revoliucionierių grupė, glaudžiai susijusi su LKP vadovybe. Ją greitai papildydavo nelegaliai iš Lietuvos nuo persekiojimo pabėgę komunistų partijos, profsąjungų veikėjai. Be to, TSRS ir Lietuva keisdavosi politiniais kalininiais.

Daugumos lietuvių revoliucionierių, gyvenusių TSRS, likimas buvo tragiškas. 1937—1938 m. stalininių represijų laikotarpiu žuvo žymūs valstybės, kariniai veikėjai V. Putna, J. Smuškevičius, J. Vareikis, J. Uborevičius, R. Pileris ir kt. Kita, daug didesnė lietuvių revoliucionierių dalis buvo glaudžiai susijusi su darbininkų judėjimu Lietuvoje. Kai kurie iš jų kovojo prieš buržuazijos valdžią Lietuvoje, buvo teisiama, kalinami. Tragiškiausia tai, kad beveik visi žuvo melagingai apkaltinti veikla užsienio žvalgybų naudai. Represijos Tarybų Sąjungoje padarė daug žalos ir revoliuciniam judėjimui Lietuvoje, silpnino komunistų veiklą, kėlė nerimą, nepasitikėjimą.

Socializmo laikotarpio sekcijai vadovavo Vanda Kašauskienė ir Henrikas Sadžius. Perskaityta 10 pranešimų.

Henrikas Sadžius („Lietuvių buržuazija hitlerinės okupacijos metais“) pažymėjo, kad lietuvių buržuazija hitlerinės okupacijos pradžioje aktyviai dalyvavo likviduojant Tarybų valdžios iškovojeimus. Okupantų atstumta, ji pakeitė politinę orientaciją ir perėjo į Vakarų imperialistinių valstybių pusę. Pralaimint vokiečiams, ji pradėjo atvirai ruoštis kovai prieš Tarybų valdžią. Kai Lietuvos darbo žmonės įvairiomis formomis kovojo prieš okupantus, lietuvių buržuazija naudojo tik pasyvios kovos taktiką, atitolo nuo tautos kamieno, patyrė idėjinį ir politinį bankrotą.

Alfonas Eidintas („A. Smetonos ir emigracijos dešiniųjų veikla, siekiant restauruoti nepriklausomą Lietuvos valstybę (1941—1944)“) pabrėžė, kad nuverstos lietuvių buržuazijos atstovai užsienyje neatsisakė siekimo atkurti Lietuvos suverenią respubliką, mėgino remtis iš esmės palankia kai kurių Vakarų valstybių pozicija Antrojo pasaulinio karo metais. A. Smetona ir jo šalininkai JAV tebeplanavo autoritarinio tipo režimą arba tik tautininkų valdomą valstybę ir svarstė galimybes sudaryti egzilinę vyriausybę. 1941—1944 m. JAV lietuvių išsivijęs politinės srovės ir organizacijos bei jų vadovai rengėsi pokario antitarybinei veiklai.

Konstantinas Surblys („Socializmo sukūrimo Lietuvoje periodizacijos klausimai“) pažymėjo, jog tarybinio laikotarpio periodizacija atsilieka nuo šių dienų reikalavimų. Nepakankamai buvo akcentuojama respublikos raidos specifiška, visų pirma įstojimas į TSRS — susiformavusį centralizuotą mechanizmą. Kelia abe-

jonijų socializmo pergalės datavimas 1951 m., kai dar nebuvo išspręsti kolektyvizacijos ir industrializacijos uždaviniai. 1951 m. buvo tik sukurti socializmo pagrindai. Jo pergalė reikėtų laikyti maždaug 1959—1961 m.; 1961—1985 m. vyko respublikos raida socializmo pagrindu, o nuo 1985 m.—socializmo tobulinimas visuomenės atsinaujinimo pagrindu.

Juozas Jermalavičius („Klasių kovos ypatybės Lietuvoje pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu“) kalbėjo, kad klasių kovos klausimais dažnai nekritiškai žiūrima į šaltinius. LKP CK 1953 m. birželio plenumo buvo paminėta, kad nuo buržuazinio teroro Lietuvoje žuvo apie 13 tūkst. žmonių. Šis skaičius aiškiai sumažintas. 1945—1947 m. aukų buvo daugiau kaip 15 tūkst. žmonių, o pokario metais—apie 25 tūkst. Žiaurus teroras truko tol, kol egzistavo antitarybinis pagrindis. Spaudimo politika buvo labai veiksmingai vykdoma buožių atžvilgiu, iki 1948 m. taikytas specialus trėmimas, $\frac{1}{3}$ buožių paliko ūkius ir išvyko į miestą. Iš 1959 m. LKP CK laiško TSKP CK tapo aišku, kad Tarybų valdžios vykdomas represijas patyrė apie 200 tūkst. Lietuvos gyventojų. Be juridinio pagrindo represuojant žmones, buvo pažeistas klasinis požiūris.

Algis Jakubčionis („Lietuvos TSR žemės ūkio kooperacijos tyrimų rezultatai ir problemos“) pabrėžė, jog 1940—1949 m. egzistavusi paprastoji žemės ūkio kooperacija buvo tapatinama su kolektyvizacija. Norint suprasti kooperacijos reikšmę Tarybų Lietuvos žemės ūkiui, būtina detaliai išnagrinėti buržuazinio laikotarpio kooperacijos struktūrą, draugijų organizavimo principus, valstiečių dalyvavimą jos veikloje. Pokario metų kooperacija buvo administruojama, o suvalstybinta ji negalėjo atskleisti savo privalumų ir suinteresuoti valstiečių. Kooperatinių draugijų bendro darbo rezultatai buvo menki, tik nuo 1949 m. jos sutvirtėjo, sukaupe didesnes galimybes. Bet 1949—1950 m., motyvuojant tuo, kad valstiečiai susijungė į kolūkius, nepanaudojusi visų savo galimybių, kooperacija buvo likviduota.

Liudas Truska („V. Lenino kooperatinio plano principų pažeidimai, kolektyvizuojant Lietuvos žemės ūkį“) pažymėjo, kad dar 1941 m. pavasarį ėmė ryškėti kursas į priverstinį kolektyvizavimą. Ūkininkai, naudoję samdomąjį darbą, sudarė $\frac{1}{3}$ visų valstiečių. Jiems 100% buvo padidintas 1940 m. žemės ūkio mokesčiai. 1941 m. rudenį paskelbtos nerealaus prievolės, kurių tikslas—suvalyti į kolūkius. Tuo metu atsirado ir naujas žodis—sabotažas. 1941 m. birželio mėn. išvežta 40 tūkst. žmonių. Tai realiausias skaičius. 1948 m. pradėta kolektyvizacija buvo forsuojama labiau nei Rusijoje. Tarp trėmimų ir kolektyvizacijos yra tiesioginis ryšys. Iki 1948 m. pavasario ištremta apie 5 tūkst. valstiečių šeimų. 1948 m. gegužės 22 d. išvežta 11 tūkst. šeimų, 1949 m. kovo—balandžio mėn.—14 tūkst., 1950 m.—nuo 5 iki 6 tūkst. Kolūkius sukūrė tvirtai vidutiniai valstiečiai, nepakelę mokesčių naštos. Paskutinieji suėjo mažazemiai valstiečiai. Tai rodo priešingą vaizdą, nupieštą tarybinėje „Lietuvos istorijoje“.

Regina Krutulytė („Tarybų Lietuvos žemės ūkio vystymosi problemos 8-ajame dešimtmetyje“) pabrėžė, jog ekonominio sąstingio laikotarpiu Lietuvoje nebuvo tokio nuosmukio, kaip RTFSR nejuodžemio rajonuose, tačiau per 8-ąjį dešimtmetį ekonominiai žemės ūkio gamybos rodikliai smuko. Kartu plėsta žemės ūkio materialinė techninė bazė, rimtus trūkumus mėginta šalinti daliniais pertvarkymais. Iškeltas uždavinys specializuoti ir koncentruoti žemės ūkio gamybą, propaguoti tarpūkinius susivienijimus. Kaimo gyventojų asmeninis pagalbiniis ūkis buvo skatinamas, tik kiek leido veiktį įstatai.

Vanda Kašauskienė („Dėl VKP(b) CK nutarimų ideologiniais klausimais poveikio respublikos dvasiniam gyvenimui socializmo kūrime metais“) pažymėjo, kad VKP(b) CK 1946 m. nutarimai dėl žurnalo „Zvezda“ ir „Leningrad“ buvo represijų forma dvasiniame šalies gyvenime. LKP(b) CK nutarimu stiprinta Lietuvos rašytojų sąjungos partinė organizacija. K. Preikšas ir J. Paleckis kritikavo E. Mieželaitį, K. Borutą, B. Sruogą, buvo pristabdytas Lietuvos rašytojų kūrybinis procesas. Antra literatūros proceso ideologizavimo banga siekia 1951 metus. Atvirame partiniame rašytojų sąjungos susirinkime literatai buvo puolami už konkrečius kūrinius.

Kęstutis Strumskis („Nacionaliniai santykiai Tarybų Lietuvos istorinėje raidoje“) plačiau nušvietė broliškų respublikų bendradarbiavimą plėtojant respublikos industrinę bazę. Dėl sėkmingo ekonominio bendradarbiavimo beveik visų respublikos liaudies ūkio šakų, išskyrus žemės ūkį, augimo tempai buvo didesni

negu šalies, bet Lietuvos TSR prireikė 25 metų pasiekti sąjunginį ekonominį lygį. Nuo vienpusės labiau išsivysčiusių respublikų paramos pereita prie savitarpio pagalbos ir abiem pusėms naudingo bendradarbiavimo. Buvo ir tam tikrų trūkumų. Šiandien galima būtų galvoti, ar visos respublikoje statomos pramonės įmonės buvo būtinos, ar kai kurių pramonės šakų koncentravimas ir intensyvinimas nepakenkė ekologiškai situacijai.

Pranešėjai atsakė į konferencijos dalyvių klausimus. Paskui vyko diskusijos. K. Strumskis pasiūlė kreiptis į Maskvą gauti archyvinės medžiagos ir patikslinti duomenis apie Lietuvos armijos vadovybės ir gyventojų, suimtų iki 1941 m. birželio mėn., skaičių. Jo manymu, reiktų paskelbti V. Krėvės ir V. Molotovo pasikalbėjimą, kelti klausimą dėl 1940 m. revoliucinės situacijos Lietuvoje. A. Brazauskas kalbėjo apie industrializaciją, kuri, jo manymu, buvo vykdoma neatsižvelgiant į respublikos interesus, apie atominės elektrinės, chemijos ir naftos pramonės žalą Lietuvos gamtai, melioracijos ir galingos technikos sugadintas dirvas ir kitas ekonomines problemas. K. Masiulis palietė istoriko padėtį visuomenėje. Anot juo, vyrauja valdžios leisti publikuoti, su ja nekonfliktuojantys kūriniai. L. Zeimantas pabrėžė teigiamą ekonominių ryšių poveikį respublikai. S. Stašaitis kalbėjo apie prastą Lietuvos istorijos dėstymo vidurinėje mokykloje padėtį. Jis pasiūlė detalią Lietuvos istorijos dėstymo V—XII klasėse programą. S. Vaitiekus palietė nacionalinių santykių, Lietuvos suverenumo problemas. A. Norkevičius pabrėžė, jog būtina parengti originalius Lietuvos istorijos ir geografinės vadovėlius vidurinėms mokykloms, įvesti Lietuvos kraštotyros kursą. V. Kašauskienė papasakojo, kaip buvo rengiama spaudai „Tiesos“ publikacija apie 1941 m. deportacijas. K. Surblys apgailestavo, kad konferencijoje išryškėjo nihilistinių, neargumentuotų pažiūrų į fundamentalias tiesas. Jo manymu, industrializacijai ir kolektyvizacijai Lietuvoje nebuvo alternatyvos. R. Čepas papasakojo, kokių istorijos problemų iškilė, tiriant 1941 m. birželio mėn. trėmimų duomenis. R. Zepkaitė kalbėjo apie Lietuvos TSR švietimo ministerijos poziciją Lietuvos istorijos vidurinėse mokyklose klausimu. M. Burokevičius pasiūlė, kad L. Truska, A. Norkevičius ir S. Stašaitis parengtų vientisą Lietuvos istorijos dėstymo vidurinėse mokyklose programą.

R. Zepkaitė, T. Taršilova, A. Eidintas

XVIII ARCHEOLOGŲ KONFERENCIJA

1988 m. birželio 2 d. Vilniuje įvyko respublikinė archeologų konferencija, kurią organizavo LTSR MA Istorijos institutas. Sveikindamas iš įvairių miestų suvažiavusius dalyvius, Archeologijos skyriaus vedėjas V. Kazakevičius, be kita ko, pažymėjo, kad kasmet vis daugiau archeologų įsitraukia į senosios Lietuvos kultūros paminklų tyrinėjimus: per ataskaitinį laikotarpį (1986—1987) kasinėta net 118 archeologinių objektų, kurių chronologinis diapazonas svyruoja nuo akmens amžiaus gyvenviečių ir kapinynų iki feodalinės epochos miestų.

Konferencijoje buvo perskaityta 7 pranešimai: A. Girininko (II) „Kultūrinė situacija rytų Lietuvoje vėlyvajame neolite ir ankstyvajame žalvario amžiuje“, V. Daugudžio (II) „Lietuvos ankstyvųjų piliakalnių raidos klausimu“, V. Simėno (II) „Nemuno žemupio kapinynų tyrinėjimai“, L. Vaitkušienės (II) „Dėl žemaičių kilmės“, R. Kulikauskienės (II) „Kai kurių Pryšmančių kapinyne rastų papuošalų gamybos klausimu“, A. Merkevičiaus (II) „Genčių (Kretingos raj.) I kapinyno tyrinėjimai“, L. Vedrickienės, J. Petrauskienės (LTSR dailės muziejus) „Archeologinių radinių pirminis konservavimas“.

Diskusijose kalbėjo A. Bluijienė, A. Butrimas, V. Daugudis, R. Kulikauskienė, M. Michelbertas, V. Urbanavičius, L. Vaitkušienė ir kiti nerimavo dėl nepakankamos archeologinių paminklų apsaugos, pageidavo, kad būsimose konferencijose pranešimus apie ekspedicijų darbus skaitytų ne tik Vilniaus, bet ir kitų miestų archeologai. Siūlė plėtoti archeologinių radinių gamybos tyrimus, paremtus technologinėmis ir cheminėmis analizėmis, tarėsi dėl muziejų fonduose laikomų radinių konservavimo, priekaištavo, kad konferencijos proga pasirodžiusiame leidinyje „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais“ neišspausdintos

pranešimų tezės, nors knygos paantraštė tai žadėjo. Pabrėžė mokslininkų pareigą nuolat informuoti plačiąją visuomenę apie naujausius archeologinius atradimus.

L. Vaitkunskienė

ANTROJI INSTRUMENTOLOGINĖ EKSPEDICIJA IR KONFERENCIJA

1988 m. liepos 5—14 ir rugpjūčio 1—15 d. vakarų Lietuvos 11-oje rajonų surengta antroji instrumentologinė ekspedicija. Klaipėdos, Silutės, Silalės, Tauragės, Jurbarko, Raseinių, Telšių, Kelmės, Šiaulių, Radviliškio ir Joniškio rajonuose dirbo per 50 LTSR konservatorijos, jos Klaipėdos fakultetų, VVPI, VVU, VISI studentų ir dėstytojų. Apklausta per 500 pateikėjų, įrašyta daugiau kaip 1500 kūrinių, gauta apie 300 senų nuotraukų. Daugiausia rasta armonklerių, bandonininkų ir smuikininkų. Aplankyti du dar tebeskambinantys kanklininkai (P. Levickis, Kelmės raj., ir S. Kručas, Raseinių raj.). Į magneto-fono juostą įrašyta ir šeimyninių ansamblių, surinkta daug medžiagos apie piemenų muzikos instrumentus ir ganymo papročius.

Ekspedicijos rezultatams apibendrinti 1988 m. spalio 27 d. Klaipėdoje ir lapkričio 3 d. Vilniuje surengta konferencija „Vakarų Lietuvos XX a. instrumentinis liaudies muzikavimas“. Perskaitytas 21 pranešimas, kuriame aptarti žemaičių ir vakarų aukštaičių instrumentarius, muzikantų griežimo maniera, repertuaras. Gvil-dentos ir instrumentinio muzikavimo nykimo priežastys. Pateikta naujausių duomenų apie kankliavimą ir piemenų instrumentus, šie faktai buvo lyginti su istorinių šaltinių žiniomis. Nemaža dėmesio skirta liaudies muzikantų ir instrumentų meistrų asmenybėms, aplinkai, netgi muzikantų uždarbiui.

Ir Klaipėdoje, ir Vilniuje koncertavo gražus pulkas įdomiausių muzikantų, veikė ekspedicijoje surinktų eksponatų paroda.

R. Apanavičius

„ARKLYS LIETUVIŲ GYVENIME“

Tokiu pavadinimu 1988 m. rugsėjo 2 d. Lietuvos TSR liaudies buities muziejuje įvyko konferencija. Dingstis surengti ją buvo muziejuje kuriama ekspozicija „Arklininkystė Lietuvoje nuo seniausių laikų iki šių dienų“. Pranešimus skaitė istorikai, etnografai, kalbininkai, archeologai, arklininkystės ir kitų sričių specialistai.

Konferenciją įžanginiu žodžiu pradėjo muziejaus direktorius V. Stanikūnas. J. Klimavičius nagrinėjo žodžių „žirgas, arklys, eržilas, ašva, kumelė“ kilmę ir reikšmes, jų atitikmenis ar skolinius kitose kalbose. L. Vaitkunskienė kalbėjo apie žirgo vaidmenį senovės baltų papročiuose ir mene. Pranešimo iliustracijos dar kartą patvirtino protėvių meninius sugebėjimus ir aukštą kultūrą. Maža, bet svarbi detalė — jau V—VI a. žemaičių kariai raiteliai avėjo ne vyžomis ar naginėmis, o odiniais auliniais batais (Plinkaigalio kapinynas). Apie muzikos instrumentus, susijusius su arkliais ir žirgu, papasakojo A. Karaska. E. Gudavičius pateikė duomenų apie XIII—XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kavalerijos, sugebėjusios apginti savo valstybę, organizaciją ir ginkluotę. E. Rimša pranešime „Žirgas Lietuvos sfragistikoje ir heraldikoje“ pastebėjo, kad Lietuvos antspaudams ir herbams įtakos galėjo turėti su žirgu susiję papročiai: visuose 55-uose žinomuose XIV—XVIII a. antspauduose vienaip ar kitaip figūroja Vytis. Dviejų Lietuvos didžiųjų kunigaikščių — Aleksandro ir Zygmanto Senojo — signetinių antspaudų simbolika vien lietuviška. Šie antspaudai papildė Lietuvos valdovų sfragistiką nauja antspaudų rūšimi, kurią galima priskirti prie svarbiausių Lietuvos politinio savarankiškumo insiginių. R. Merkienė kalbėjo apie dvarų staines, arklides, jų raidą, taip pat apie dvaro ir liaudies kultūros sąveiką šioje srityje. Kelis pranešimus perskaitė Lietuvos TSR liaudies buities muziejaus moksliniai bendradarbiai: D. Rudytė — apie žirgo vaizdinį lietuvių liaudies kūryboje, N. Andrejeviene — apie arklių lietuvių

žaisluose ir žaidimuose, E. Nenartavičiūtė — apie audinių panaudojimą arklio priežiūrai ir transporto įrangai, V. Baltrušaitis — apie liaudiškus arklių gydymo būdus. Įdomių faktų pranešime „Arklys lietuvių papročių teisėje“ pateikė V. Mačiekus. J. Morkūnienė apžvelgė XIX a. antrosios ir XX a. pirmosios pusės arklio kinkymo būdus Lietuvoje, išryškino jų regioninius skirtumus. J. Vinckus papasakojo apie praktinę, pramoginę ir auklėjamąją žirgo reikšmę, apgailestavo, kad kaime gimusi dabartinė karta nebemoka dirbti su arkliu. Trakėnų žirgo istoriją nušvietė P. Jakštis. V. Barauskas papasakojo apie lietuviškos veislės arklius (žemaitukus ir Lietuvos sunkiuosius), o A. Pakštys — apie Lietuvos arklinių kystės perspektyvas ir žirgynus.

Diskusijose S. Daunys atkreipė dėmesį į nedailų pavadinimą „Arklio muziejus“, V. Stanikūnas pastebėjo, kad Lietuvoje dar yra nemaža dvarų su išlikusiomis reprezentacinėmis arklidėmis. Arklio muziejui įrengti kaip tik ir būtų tikslinga panaudoti tokias arklides, tuo labiau kad šalia būtų ir parkas, ir rūmai. Tada nereiktų šio muziejaus projektuoti iš naujo, o pakaktų išsaugoti tai, ką turime. Konferencijos dalyvius su arklinių kystei skiriama ekspozicija supažindino jos rengėjas, muziejaus mokslinis bendradarbis R. Vilyvis. Konferenciją apibendrino V. Milius. Pranešėjai ir klausytojai dėkojo muziejaus buities skyriaus vedėjai J. Samulionytei už organizuotą konferenciją. Baigiamajame žodyje V. Stanikūnas pasakė, kad jos medžiagą numatoma išspausdinti atskiru leidiniu. Konferencija baigėsi dainomis apie žirgą, kurias dainavo liaudies dainų atlikėja V. Povilionienė ir E. Vyčino vadovaujamas folklorinis ansamblis, o kartu su jais — ir visi dalyviai.

T. Morkūnienė

TARYBŲ SAJUNGA IR PABALTIJYS 1939—1940 METAIS

1988 m. rugsėjo 21 d. TSRS gynybos ministerijos Karo istorijos in-tas organizavo istorikų „apvalų stalą“ tema „Tarybų Sąjunga ir Pabaltijys 1939—1940 m.“ Klausimas iškeltas pirmą kartą, nes iki tol, nors ir buvo kiek rašoma apie TSRS užsienio politiką ir stalinizmo iškraipymus joje, apie Pabaltijį buvo tylima. Pasitarime dalyvavo Maskvos (M. Semiriaga, S. Slučas, Rozanovas, Lebedeva, Kurinas ir kt.) ir Pabaltijo istorikai (E. Zigaras, Zunda, R. Zepkaitė, V. Zalys). Pabaltijo istorikai išdėstė savo požiūrį į TSRS ir Vokietijos Nepuolimo (1939 m. rugpjūčio 23 d.) ir Sienos bei draugystės (1939 m. rugsėjo 28 d.) sutartis bei slaptus protokolus, kalbėjo apie revoliucinę situaciją Pabaltijo valstybėse 1940 m., Tarybų valdžios atkūrimą ir išorinio veiksnio reikšmę tam klausimui. Iš 16 kalbėjusių istorikų daugelis ne tik pritarė Pabaltijo istorikų koncepcijoms, bet dar ir papildė jas.

R. Zepkaitė

PAMINĖTOS 1863 METŲ SUKILIMO LIETUVOJE 125-OSIOS METINĖS

1988 m. rugsėjo 24—25 d. Lietuvos liaudies buities muziejuje vyko visuomeninė mokslinė konferencija ir šventinis minėjimas, skirti 1863 metų sukilimo Lietuvoje 125-osioms metinėms. Šiuos renginius organizavo Lietuvių kultūros tyrimo grupė prie Lietuvos kultūros fondo ir „Talkos“ bendrija.

Konferencijoje pranešimus skaitė: ist. m. dr. L. Mulevičius („1863 m. sukilimo Lietuvoje pobūdis“), ist. m. kand. O. Maksimaitienė („1863 m. sukilėlių kovos veiksmiai“), ist. m. kand. E. Aleksandravičius („1863 m. sukilimas ir nacionalinio judėjimo programa“), ist. m. dr. A. Tyla („Maskvos universiteto studentai lietuviai 1863 m. sukilime“), ist. m. kand. E. Vidmantas („Katalikų bažnyčios vaidmuo 1863 m. sukilime“), ist. m. kand. A. Kulakauskas („1863 m. sukilimo Lietuvoje slopinimo politika“), ist. m. kand. V. Bikuličius („Muravjovas korikas Lietuvoje“), G. Ilgūnas („1863 m. sukilimo paminklai Lietuvoje“).

Kraštotyriminkai J. Eitminavičiūtė-Dručienė ir J. Beinartas papasakojo apie ankstesnius sukilimo metinių minėjimus ir žygius sukilėlių kovų

bei žūties vietomis, nurodė, jog visai neseniai į žmones, kurie rūpinosi, kad nebūtų pamirštas šis tautai svarbus įvykis, kai kurios įstaigos žiūrėjo neigiamai. Jie taip pat pabrėžė vieno iš sukilimo vadų — A. Mackevičiaus — paskutinės kunigavimo vietos — Paberžės — išsaugojimo reikšmę ir dabartinio Paberžės globėjo kunigo S. Dobrovolksio, besirūpinančio sukilimo atminimu, nuopelnus.

Sveikinimo žodį pasakė ped. m. kand. T. Bukauskienė, viešnia iš Austrijos vertėja L. Simkutė-Pocienė.

Susirinkusieji pritarė pasiūlytai idėjai plačiau supažindinti visuomenę su šiuo mūsų tautai reikšmingu įvykiu, išleisti konferencijos medžiagą, sudaryti 1863 metų sukilimo įamžinimo programą (tvarkyti paminklus ir kapus, leisti monografijas, įamžinti sukilimo vadų gyvenimo ir mirties vietas ir kt.) ir į jos realizavimą įtraukti Lietuvos kultūros fondą, MA Istorijos institutą, kraštotyrininkus.

Per šventinį minėjimą dainavo V. Povilionienė, eilėraščius skaitė etnografas ir poetas S. Daunys, žodį susirinkusiems tarė ist. m. dr. A. Tyla.

Konferencijoje ir šventiniame minėjime dalyvavo svečių iš Latvijos ir Lenkijos.

V. Umbrasas

RESPUBLIKINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA, SKIRTA TREČIOJO LIETUVOS STATUTO 400-OSIOMS METINĖMS PAŽYMETI

1988 m. rugsėjo 29—30 d. Vilniaus universitete įvyko respublikinė mokslinė konferencija, skirta Trečiojo Lietuvos Statuto (1588) 400-osioms metinėms pažymėti. Ją surengė Vilniaus valstybinis universitetas ir Lietuvos TSR MA Istorijos institutas. Pradėdamas konferenciją, organizacinio komiteto pirmininko pavaduotojas ist. m. dr. prof. S. Lazutka akcentavo III Lietuvos Statuto — LDK feodalizmo epochos paminklo — reikšmę daugiatautės valstybės istorijoje, jo iškilumą to meto Europos feodalinio teisyne kontekste. S. Lazutka taip pat nurodė, jog Vilnius tapo savotišku Lietuvos statutų tyrinėjimo centru: 1979 m. čia įvyko I Lietuvos Statutui (1528) skirta konferencija; jau pasirodė dvi pirmosios akademinio I Lietuvos Statuto leidinio knygos — grupės universiteto ir Mokslų Akademijos mokslininkų ilgamečio darbo rezultatas; rengiamas spaudai ir II Lietuvos Statutas (1566).

Beveik trisdešimtyje konferencijos dalyvių pranešimų atspindėjo įvairios Lietuvos statutų tyrinėjimų kryptys. Juridines problemas gvildeno akademikas, ist. m. dr. prof. J. Jurginis (II) — „Valstybės ir bažnyčios santykiai Trečiajame Lietuvos Statute“, akademikas, t. m. dr. prof. J. Bardachas (Varšuvos universitetas) — „Trečiojo Lietuvos Statuto įtaka lenkų teisei“, ist. m. dr. A. Choroškevič (TSRS MA TSRS II) — „Зрада“ 1588 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statute, „измена“ 1649 m. Teisyne ir demografinė Rytų Europos valstybių politika XVI a. pabaigoje—XVIII a. pradžioje“, t. m. dr. V. Kulisevičius (Varšuvos universitetas) — „Laidas (vadum) Trečiajame Lietuvos Statute“, ist. m. dr. S. Vansevičius (VVU) — „Liublino unijos akto santykis su Trečiuoju Lietuvos Statutu“, t. m. kand. V. Čechovičius ir t. m. kand. I. Usenka (UTSR MA Valstybės ir teisės institutas) — „Trečiasis Lietuvos Statutas kaip Ukrainos 1804—1807 m. teisės kodifikacijos šaltinis“, ist. m. kand. A. Guržijus (UTSR MA II) — „Trečiasis Lietuvos Statutas XVII a. antrosios pusės—XVIII a. ukrainiečių teisės paminkluose“, t. m. kand. doc. P. Muzyčenkа (Odesos VU) — „III Lietuvos Statutas Ukrainoje“.

Įvairiems šio teisinio kodekso taikymo praktikoje klausimams buvo skirti ist. m. dr. prof. H. Visnerio (Lenkijos LR MA II) — „Trečiojo Lietuvos Statuto potvarkių, reaguojant į neramumus Vilniuje 1591—1640 m., viršenybiškumo problema“, ist. m. dr. A. Tylos (II) — „Trečiojo Lietuvos Statuto reglamentuotos visuotinio šaukimo prievolės įgyvendinimas XVI—XVII a.“, ist. m. kand. doc. I. Valikonytės ir J. Jakšebogaitės (VVU) — „Išpirka už moterį pagal Trečiąjį Lietuvos Statutą“ pranešimai.

Lietuvos statutais, kaip vienu svarbiausių šaltinių visuomeninei-politinei, ekonominei, socialinei LDK raidai tyrinėti rėmėsi ist. m. kand. M. Byčkova (TSRS MA TSRS II) — „Valdančiosios klasės luominė struktūra ir Trečiasis Lietuvos Statutas“, ist. m. kand. N. Jakovenko (UTSR MA II) — „Lietuvos Di-

džiosios Kunigaikštystės valdžios ir valdymo organų raida ir jos atspindys Lietuvos statutuose“, ist. m. kand. M. Spiridonovas (BTSR MA II) — „1588 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statuto vaidmuo įtvirtinant baudžiąvą“, ist. m. kand. V. Ščerbakas (UTSR MA II) — „Socialinių prieštaravimų sustiprėjimas Ukrainoje XVI a. ir LDK įstatymdavystė (Lietuvos statutų pavyzdžiu)“.

T. m. kand. V. Andriulis (VUU) — „XV—XVI a. Lietuvos teisė kaip Renesanso kultūros forma“, J. Tumelis (LTSR valstybinė Martyno Mažvydo biblioteka) — „Trečiojo Lietuvos Statuto parengėjų kultūrinė aplinka“, ist. m. kand. E. Dziuba (UTSR MA II) — „Lietuvos statutų straipsniuose suteikta teisė įgyti išsilavinimą užsienyje ir jos vaidmuo stiprinant ukrainiečių ryšius su Vakarų Europa“ savo pranešimuose plačiau lietė Lietuvos statutų tyrinėjimo kultūrinį aspektą.

Ist. m. dr. prof. S. Lazutka ir m. b. A. Vasiliauskienė (VUU) parengė pranešimą „II Lietuvos Statuto nuorašai senąja lenkų kalba“, V. Nazarovas (TSRS MA TSRS II) padarė šaltinotyros pobūdžio pranešimą „Rusiški skoliniai Trečiajame Lietuvos Statute (1588)“. Ist. m. kand. S. Jegolevičius (VUU) palietė archyvistikos problemas — „Lietuvos statutai apie archyvus ir jų organizavimą“. Savo pranešime „Lietuvos statutų tyrinėjimas naujausioje istorinėje literatūroje“ O. Maleckaja (Kijevo VU) apžvelgė dabartinę lenkų istoriografiją. Apie LDK feodalinių teisyčių panaudojimą mokymo procese kalbėjo ist. m. dr. prof. J. Marasas (Gardino VU) — „Lietuvos statutų studijavimas BTSR istorijos kurse Gardino valstybinio universiteto Istorijos fakultete“. Kituose pranešimuose atsispindėjo bibliografiniai tyrinėjimai bei kalbotyros problemos: ist. m. kand. G. Golenčanka (BTSR MA II) — „1588 m. Statutas ir kiti Mamonių spaustuvės teisiniai leidiniai“, A. Dubonis (LTSR valstybinė Martyno Mažvydo biblioteka) — „Trečiojo Lietuvos Statuto egzempliorių tyrimai (nuo S. B. Lindės iki mūsų dienų)“, filol. m. kand. doc. M. Korčicas (Gardino VU) — „Apie senosios baltarusių statybinės leksikos tarpžodinius semantinius ryšius (remiantis XV—XVII a. rašytiniais šaltiniais)“, vyr. m. b. I. Kremko (BTSR MA Kalbotyros institutas) — „1588 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statuto kalbinės normos“.

Diskusijose dalyvavo J. Jurginis, M. Jučas, J. Bardachas, A. Choroškevič, V. Raudeliūnas, V. Nazarovas, M. Spiridonovas, A. Jakovenko. Buvo pažymėtas itin aukštą teorinis konferencijos lygis, pabrėžta jos svarba tolesniems Lietuvos statutų tyrinėjimams. Prof. S. Lazutka informavo, jog pranešimai bus išleisti.

Konferencijos metu VUU Mokslo muziejuje veikė jubiliejinė 400-osioms III Lietuvos Statuto metinėms skirta paroda.

J. Karpavičienė

RYTŲ LIETUVAI SKIRTA KONFERENCIJA

Lietuvos kultūros fondas ir MA Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas 1988 m. spalio 10 d. Vilniuje surengė konferenciją „Etnokultūriniai procesai rytų Lietuvoje“. Ją pradėjo M. Laurinkus, pirmininkavo S. Trepšys.

Pranešimus skaitė: R. Zepkaitė „Vilniaus grįžimas Lietuvai 1939 metais“, B. Kuzmickas „Pietryčių Lietuvos polonizacijos kultūrologiniai aspektai“, A. Patackas „Baltai ir slavai: šaknys, istorinė lentis, perspektyvos“, V. Gaidys „Vilniaus lenkų socialinio portreto bruožai“, V. Cekmonas „Sociolingvistiniai aspektai rytų Lietuvoje“, A. Gorodeckis „Lenkų kalbos Lietuvoje plitimo priežastys“, L. Grumadienė „Gimtoji kalba ir daugiakalbystė“, P. Gaučas „Etnolingvistinė situacija ir mokyklos pietryčių Lietuvoje“, K. Garšva „Dabartinės Vilniaus etnokultūros problemos“, L. Trinkūnienė „Respublikos persitvarkymo procesų atspindys įvairiakalbiuose Lietuvos laikraščiuose 1988 m. liepos ir rugpjūčio mėn. (kontentalizė)“, V. Rimša „Baltarusių kalbos lietuviškumas“.

Po pranešimų daugiau kaip 20 asmenų karštai diskutavo dėl lietuvių kalbos šioje Lietuvoje dalyje funkcionavimo praityje ir dabar.

V. Milius

ATKURTA LIETUVOS ISTORIJOS DRAUGIJA

1988 m. spalio 14 d. Vilniuje Lietuvos TSR MA Istorijos instituto salėje susirinę 90 istorikų iš Universiteto, Istorijos instituto, Pedagoginio instituto, Partijos istorijos, Mokytojų tobulinimosi instituto, Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejaus, mokslinių bibliotekų subūrė Draugijos branduolį, apsvartė iniciatyvinės grupės š. m. rugpjūčio—spalio mėn. parengtą įstatų projektą ir paskelbė, kad atkuriamą 1929—1940 m. veikusi Lietuvos istorijos draugija. Jos steigimo data laikomi 1929 metai; 1989 m. bus 60-metis. Šiai datai pažymėti

I pav. Lietuvos istorijos draugijos antspaudas (atkūrė Eglė Vertelkaitė)

Draugija ketina išleisti 1940 m. parengtą, bet nebaigtą spausdinti „Praeities“ III tomą.

Lietuvos istorijos draugija bus respublikinė, veikianti prie Lietuvos TSR MA visuomenės mokslų skyriaus. Ji yra mokslinė visuomeninė organizacija, jungianti aktyviai dirbančius žmones — tiriančius ir populiarinančius istoriją, istorijos mokytojus. Draugijos tikslas — formuoti lietuvių tautos ir visuomenės istorinę sąmonę, įtvirtinti istorijos kaip mokslo statusą, telkti mąstančius ir gebančius rašyti kūrybingus istorikus, ugdyti jų iniciatyvą, profesionalumą, pilietinę ir profesinę atsakomybę, etines ir vertybines nuostatas, skleisti mokslo tiriamojo darbo partiją, skatinti taikyti naujus vaisingus tiriamojo darbo metodus, kelti ir tirti aktualias problemas.

Spalio 14 d. susirinę nariai steigėjai taps nariais, sumokėję nario mokesčių ir užpildę anketas, o vėliau pareiškusiems norą tapti Draugijos nariais dar reikės 2 narių rekomendacijų. Lietuvos istorijos draugiją sudarys tikrieji nariai, nariai bendradarbiai (ne Lietuvoje gyvenantys istorikai, galintys bendradarbiauti straipsniais ar raštais) ir nariai rėmėjai (mecenatai). Aukščiausiu Draugijos organu laikomas ataskaitinis rinkiminis suvažiavimas, o tarp suvažiavimų — slaptu balsavimu išrinkta 15 žmonių valdyba ir iš jos narių renkamas prezidentumas. Draugijos valdybos būstinė — Vilnius. Spalio 14 d. išrinkta valdyba veiks iki suvažiavimo, kurį numatoma sušaukti 1989 m. pabaigoje. Lietuvos istorijos draugijos pirmininku išrinktas prof. B. Dundulis, prezidiumo nariais — VVU dėstytojas A. Kulakauskas, Partijos istorijos instituto bendradarbis R. Cepas, Istorijos instituto bendradarbis Z. Kiaupa, sekretore — L. Paknienė. Nariai steigėjai tikisi, kad aktyvieji miestų ar rajonų istorikai savo iniciatyva steigs Draugijos skyrius, kurie galėtų suburti vieno miesto, miesto ir rajono, o gal ir kelių rajonų istorikus. Aukščiausiu skyriaus vadovavimo organu numatomas visuotinis susirinkimas, renkantis skyriaus valdybą ir revizijos komisiją.

Problemų ir profesinių interesų pagrindu Draugijos narių ar valdybos iniciatyva gali būti steigiamos sekcijos (pvz., archeologų, etnografų, pagalbinių istorijos mokslų, istorijos mokykloje ir kt.). Sekcijų darbo organizacinius reikalus sprendžia narių susirinkimai.

Draugija ketina rengti diskusijas, seminarus, mokslines konferencijas, skelbti geriausio istorinio straipsnio, informatyviausios ir įdomiausios Lietuvos istorijos pamokos konkursus, parengti ir leisti istorijos leidinius, skelbti suvažiavimų ir

konferencijų medžiagą. Draugija rengiasi leisti Lietuvos istorijai skirtą periodinį leidinį.

Lietuvos istorijos draugija turės antspaudą, kuriam panaudoti svarbiausi senosios draugijos ženklo motyvai — pilis ir kiras. Antspaudą atkūrė E. Vertelkaitė.

I. Lukšaitė

AKTUALIOS TARYBŲ RUSIJOS IR LENKIJOS ISTORIJOS PROBLEMAS

1988 m. spalio 18—21 d. Varšuvoje įvyko Lenkijos ir TSRS MA Lenkijos ir tarybinių istorikų komisijos suorganizuota konferencija, skirta Lenkijos II Respublikos atkūrimo 70-mečiui. Perskaityta 15 pranešimų, vyko diskusijos, organizuoti du „apvalūs stalai“, kuriuose nagrinėtos 1919—1920 m. Lenkijos ir Tarybų Rusijos karo bei Lenkijos II Respublikos tautinių mažumų problemos. Tarp penkiolikos pranešėjų buvo Lietuvos TSR MA Istorijos in-to vadov. moksl. bendr. ist. m. dr. R. Zepkaitė, skaičius pranešimą „Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917—1921 m.“

Ryškus konferencijos bruožas tas, kad tiek pranešimuose, tiek diskusijose gerokai skyrėsi tarybinių ir lenkų istorikų požiūris į daugelį klausimų. Antai, nagrinėdami 1919—1920 m. Lenkijos ir Tarybų Rusijos karą, lenkų istorikai rėmėsi pasaulinės istorijos koncepcija, o tarybiniai istorikai pabrėžė internacinalinę Tarybų Rusijos paramą Lenkijai. Kalbėdami apie Lenkijos II Respublikos tautines mažumas, lenkų istorikai pabrėžė palankią nacionalinę politiką; iš tarybinių istorikų pranešimų susidarė priešingas vaizdas.

Konferencijos pabaigoje prieita prie išvados, kad abiejų pusių istorijos klausimus reikia studijuoti toliau, ieškoti naujų šaltinių, dažniau susitikti bendruose pasitarimuose, kurie gali padėti atskleisti istorinę tiesą.

R. Zepkaitė

KONFERENCIJA „NUO GOTIKOS IKI ROMANTIZMO“

1988 m. spalio 21—22 d. įvyko mokslinė konferencija „Nuo gotikos iki romantizmo“, skirta LDK kultūros problemoms. Ją organizavo LTSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Dailėtyros skyrius. Be Lietuvos dailės istorikų, dalyvavo svečių ir iš Baltarusijos. Pranešimuose atsispindėjo platus meninės kultūros problemų ratas — nuo cechų organizavimo principų iki atskirų socialinių grupių ideologijos.

LDK juvelyrų cechų veiklą aptarė I. Mikėnas ir E. Maksimova (BTSR MA). Naujausius restauracinių tyrimų duomenis, leidžiančius apibendrinti bokštinio tipo rezidencijos raidą, pateikė A. Kasperavičienė. A. Jaroševičius (BTSR MA) supažindino su Vilniaus tapytojū, dirbusių Basųjų karmelitų ordinui, XVII a. antrosios pusės nežinomu kūriniu. A. Paliušytės ir I. Vaišvilaitės pranešimai buvo skirti XVII a. didikų mecenatystei. Vieniybės aikštės Kaune architektūrinio sprendimo semantiką nagrinėjo S. Petrušonis. R. Janonytė, O. Daugelis ir N. Lukšionytė pateikė labai įdomios medžiagos bei samprotavimų apie XIX—XX a. sandūros Lietuvos kultūros raidą.

Kitą konferenciją nutarta skirti Vilniui kaip XVI—XIX a. kultūros centrai.

I. Vaišvilaitė

DAUKANTO SKAITYMAI

Plungės kultūrinio darbo entuziastų įkurtas Simono Daukanto knygos mėgėjų klubas 1988 m. spalio 30 d. organizavo pirmuosius S. Daukanto skaitymus, arba mokslinį Lietuvos istorijos seminarą, skirtą 195-osioms šio istoriko gimimo metinėms pažymėti. Pranešimus skaitė: R. Vėbra („S. Daukantas lietuvių tautiniame atgimime“), V. Zukas („S. Daukantas ir knyga“), R. Batūra

(„S. Daukantas ir Lietuvos istorija“), A. Tyla („Knygnešystė ir lietuvių tautinis atgimimas“) ir I. Kubilienė („Zemaičių knygnešiai“). Seminare dalyvavo nemaža Plungės ir jos apylinkių gyventojų.

Kjubo pirmininkui Gintautui Cerneckiui vadovaujant, kartu su Akmenės rajono kultūros darbo entuziastais S. Daukanto gimimo metinės iškilmingai paminėtos ir Papilėje. Ant kapo bei prie paminklo buvo padėta gėlių.

A. Tyla

KONFERENCIJA, SKIRTA LKP ĮKŪRIMO IR TARYBŲ VALDŽIOS PASKELBIMO LIETUVOJE 70-MEČIUI

1988 m. gruodžio 8 d. Vilniuje įvyko istorikų mokslinė konferencija tema „Didžioji Spalio socialistinė revoliucija ir lietuvių tautos valstybingumas“. Ją surengė MA Istorijos in-tas, Partijos istorijos in-tas prie LKP CK, Vilniaus valstybinis V. Kapsuko un-tas ir LTSR „Zinijos“ d-jos valdyba. Konferencija vyko „Zinijos“ d-jos Centriniam lektoriume. Be to, tai buvo „Zinijos“ d-jos dienų Vilniaus miesto Tarybų rajone baigiamoji diena.

Konferenciją įžanginiu žodžiu pradėjo Partijos istorijos in-to prie LKP CK direktorė ist. m. dr. V. Kašauskienė. Dalyvavo LTSR MA prezidentas J. Požela, LKP CK mokslo ir mokymo skyriaus vedėjas S. Imbrasas, „Zinijos“ valdybos pirmininko pirmasis pavaduotojas A. Skrupskelis ir kt.

Susirinkusieji išklauė šiuos pranešimus: B. Vaitkevičiaus „Revoliucinių įvykių Lietuvoje 1918—1919 m. problemos“, Z. Vasiliausko „Ižvestijos“ apie revoliucinius įvykius Lietuvoje 1918 metų pabaigoje“, P. Biveinio „Lietuvių bolševikai Rusijoje ir lenininė nacionalinė politika“, C. Baužos „Kai kurie 1918—1919 m. revoliucinių įvykių Lietuvoje istoriografijos klausimai“, K. Navicko „Pirmoji proletarinė revoliucija Lietuvoje ir lietuvių tautos valstybingumas“, P. Vitkausko „Kodėl nerimsta diskusija dėl Lietuvos išsivadavimo iš nacionalinės priespaudos“.

Beveik po kiekvieno pranešimo klausytojai pateikė pranešėjams klausimų, į kuriuos buvo išsamiai atsakyta. Vyko diskusijos. Konferenciją užtikino televizija ir po keleto dienų parodė visai Lietuvai.

Z. Vasiliauskas

MOKSLINIAI RYŠIAI

1988.01.02—28 Feodalizmo skyriuje lankėsi Lenkijos MA Istorijos in-to dr. Henrikas Visneris, rinkęs medžiagą tema „Lenkijos ir Lietuvos santykiai XV—XVIII a.“

* * *

1988.01.10—24 Archeologijos skyriuje lankėsi Lenkijos MA Materialinės kultūros istorijos in-to Lodzės skyriaus dr. Tadeušas Poklevskis, besidomintis XIV—XVI a. Lietuvos miestų mūro statyba ir gynybiniais įrenginiais.

* * *

1988.01.25—29 Etnografijos skyriuje lankėsi TSRS MA Etnografijos in-te Maskvoje stažavėsis Lenkijos karinės politinės akademijos Religijotyros katedros dr. Dionizijus Brodzinskis, renkantis medžiagą apie etnokonfesinę katalikų situaciją Tarybų Sąjungoje.

* * *

1988.01.30—02.14 Etnografijos skyriuje lankėsi TSRS MA Etnografijos in-te Maskvoje besistažuojanti Norvegijos tarptautinių santykių in-to (Oslo) mokslinė bendradarbė Gro Holm, rinkusi medžiagą darbui „Etnodemografiniai pakitimai Pabaltijyje pokario metais ir jų poveikis socialiniam, ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui“. Skyriaus bendradarbiams viešnia papasakojo apie savo darbą, atsakė į klausimus apie Norvegijos visuomeninį gyvenimą.

* * *

1988.02.19 Ukrainos TSR MA Archeologijos in-to Specializuotoje mokslinėje taryboje Kijeve Vilniaus valst. pedagoginio in-to vyr. dėstytojas Eugenijus Jovaiša apgynė istorijos mokslų kandidato disertaciją „Vidurio Lietuva I—IV a. (kapinynų duomenimis)“. Oficialūs oponentai buvo ist. m. dr. R. Rimantienė ir ist. m. kand. S. Pačkova.

* * *

1988.02.29—03.02 Pskove įvykusiame archeologų regioniniame seminare „Pskovo ir Pskovo žemių archeologija ir istorija“ šie mūsų respublikos tyrinėtojai skaitė pranešimus: Algirdas Girininkas (Istorijos in-tas) „Neolito epochos statyba Lietuvoje“, Vytautas Daugudis (Istorijos in-tas) „Ankstyvųjų Lietuvos piliakalnių įtvirtinimai ir pastatai“, Aleksejus Luchtanas (Vilniaus un-tas) „Statyba Kernavėje I—II m. e. tūkstantmečio pradžioje“, Vladimiras Grišinas (Paminklų konservavimo in-tas) „XVI a. Vilniaus vandens rezervuaras“.

* * *

1988.03.01—20 Instituto mokslinis sekretorius ist. m. kand. Egidijus Banionis, dalyvaujantis LTSR MA, TSRS MA ir Lenkijos MA Istorijos in-tams rengiant Lietuvos Metrikos publikavimą, Vyriausiam senųjų aktų archyve Varšuvoje sutikrino šios Metrikos 5-osios knygos nuorašą su originalu, laikomu Centriniam senųjų aktų archyve Maskvoje. Lenkijos MA Istorijos in-te skaitė pranešimą apie LDK kanceliarijos veiklos organizavimą XV—XVI a. sandūroje, šiame, taip pat Materialinės kultūros istorijos in-te tarėsi dėl lietuvių ir lenkų istorikų bendradarbiavimo.

* * *

1988.03.20—27 Institute lankėsi Lenkijos MA Istorijos in-to dr. Bronius Makauskas, renkantis medžiagą darbui apie politinius, socialinius ir ekonominius 1940—1941 m. Lietuvos pakitimus.

* * *

1988.03.31 Saferno koledžo (Niujorko un-to sistema) Kvalifikacijos kėlimo dekanas dr. Tomas A. Michalskis, lankėsis Lietuvoje kaip „Tėviškės“ d-jos svečias, Institute skaitė paskaitą „Imigrantų asimiliacijos JAV amerikietiškos perspektyvos“.

* * *

1988.05.03—08 Instituto direktoriaus pavaduotojas ist. m. kand. Alfonsas Eidintas Turku mieste (Suomijoje) vykusiame tarybinių ir suomių istorikų seminare, skirtame žemės ūkio gamtinėms sąlygoms ir gyventojų migracijai Pabaltijyje, Suomijoje ir Rusijoje (iki 1917 m.), skaitė pranešimą „Emigracija, kaip išvykties versio atmaina Lietuvoje 1868—1940 m.“, dalyvavo diskusijoje.

* * *

1988.05.07—31 Kapitalizmo istorijos skyriuje lankėsi TSRS MA Slavistikos ir balkanistikos in-te Maskvoje stažavęsis Lenkijos LR tyrinėtojas dr. Bogdanas Cyžakas, rinkęs medžiagą darbui „Lietuvių ir lenkų kultūra tarptautinėje kultūrų difuzijoje XIX a.“

* * *

1988.05.12—19 Ukrainos TSR MA Archeologijos in-to vyr. moksl. bendr. ist. m. kand. S. Pačkova Archeologijos skyriuje domėjosi brūkšniuotąja Lietuvos keramika.

* * *

1988.05.17—06.14 Mokslo ir technikos istorijos Lietuvoje skyriuje lankėsi Lenkijos MA Žemės muziejaus darbuotojai dr. Zbignevas Vuicikas ir dr. Jadvyga Garbovska, rinkę medžiagą apie geologijos mokslo istoriją XIX a. Vilniaus un-te.

* * *

Tarptautinės muziejų dienos proga vilniškiame Istorijos ir etnografijos muziejuje 1988.05.17 ist. m. kand. Vytautas Kazakevičius skaitė pranešimą „Didysis tautų kraustymasis ir priešistorinė Lietuva“, 1988.05.18 ist. m. kand. Edvardas Gudavičius — „Feodalinės Lietuvos valstybės susidarymas“.

* * *

1988.05.18 Kretingos kraštotyros muziejaus organizuotoje mokslinėje konferencijoje, skirtoje Kretingos miesto ir apylinkių istorijai, moksl. bendr. Vytautas Daugudis skaitė pranešimą „Imbarės archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai“, be to, ekskursijos dalyvius supažindino su Imbarės piliakalniui.

* * *

1988.09.16 Kalifornijos un-to Los Andžele (JAV) prof. Marija Gimbutienė Istorijos in-to darbuotojams ir svečiams atsakinėjo į klausimus apie seniausius Europos gyventojus, jų religiją, tų dalykų tyrinėjimą.

* * *

1988.09.27 inžinierius Vytautas Sliūpas iš Pietų Leik Taho miesto (JAV) Istorijos in-te pasakojo apie savo tėvą aušrininką Joną Sliūpą.

* * *

1988.09.29—10.01 Suchumyje TSRS MA Etnografijos in-tas ir Gruzijos MA Abchazijos kalbos, literatūros ir istorijos in-tas organizavo sesiją 1986 ir 1987 m. etnografinių ir antropologinių ekspedicijų rezultatams aptarti. TSRS tautų šiuolaikinių etninių procesų sekcijoje moksl. bendr. Jonas Mardosa skaitė pranešimą „Kaimo gyvenvietės ir šiuolaikinio lietuvių kaimo etnosocialinė struktūra“. TSRS tautų materialinės kultūros sekcijoje jaun. moksl. bendr. Stasys Gutautas skaitė pranešimą „Kaminas ir jo paplitimas Lietuvoje XIX—XX a.“

* * *

1988.10.06 Istorijos in-te Madisono-Viskonsino un-to (JAV) prof. Alfredas Senas (Senn) pasakojo apie baltų ir slavų tyrimo mokslo organizacijas JAV.

* * *

1988.10.18—20 Kutaisyje A. Culukidzės pedagoginio in-to bazėje įvykusioje Gruzijos TSR Gruzijos istorijos šaltinių komisijos bei I. Džavachišvilio istorijos, archeologijos ir etnografijos in-to organizuotoje mokslinėje sesijoje „Aktualios rašytinių šaltinių tyrimo ir skelbimo problemos“ pranešimus padarė Istorijos in-to darbuotojai Egidijus Banionis („Raštvedybinės dokumentacijos korpuso šaltinotyrinė analizė ir skelbimo principai: Iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštinės 1492—1506 m. knygos rengimo spaudai patyrimo“) ir Zigmantas Kiaupa („Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės magdeburginių miestų archyvas“). Pranešimų tezės paskelbtos: Актуальные проблемы изучения письменных исторических источников: Всесоюз. науч. сессия. Кутаиси. 18—20 октября 1988 г. Тезисы докладов. Тбилиси, 1988.

* * *

1988.10.28—11.13 Feodalizmo istorijos skyriaus vyr. moksl. bendr. Ingė Lukšaitė buvo komandiruota į Lenkiją. Ji rinko medžiagą Varšuvos vyriausiajame senųjų aktų archyve ir Nacionalinės bibliotekos rankraštyne, Lenkijos MA Gdanskio bibliotekos rankraštyne bei Gdanskio vaivadijos valstybiniame archyve reformacijos istorijos Lietuvoje socialiniams ir ekonominiams klausimams spręsti bei Lietuvos reformacijos ryšiams su Lenkijos protestantizmu nustatyti.

Ekspedicijos

ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI LIETUVOJE 1988 METAIS

1988 m. archeologinius paminklus respublikoje tyrė Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas (toliau II), Vilniaus valst. universiteto Lietuvos TSR istorijos katedra (VVU), Vilniaus valst. pedagoginio instituto Lietuvos TSR istorijos katedra (VVPI), Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba (MMT), Paminklų restauravimo ir projektavimo institutas (PRPI), Valst. dailės institutas (VDI), Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus (IEM), Lietuvos TSR dailės muziejus (DM), Kauno valst. istorijos muziejus (KVIM), Trakų istorijos muziejus (TIM), Biržų ir Utenos kraštytyros muziejai (BKM, UKM), Kauno kultūros paminklų apsaugos metodinis skyrius (KPMS), Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštytyros draugijos Alytaus, Panevėžio, Kretingos ir Silalės rajonų skyriai (PAKD).

Archeologai dirbo 73 vietovėse. Tyrinėta ir žvalgyta 7 akmens amžiaus paminklai (ištirtas 1382 m² plotas), 4 piliakalniai (ištirtas 410 m² plotas) ir 2 gyvenvietės (ištirtas 228 m² plotas), 7 geležies amžiaus pilkapynai (ištirti 26 pilkapiai, rasti 32 kapai, iš kurių 14 yra griautinių ir 18 degintinių) ir 9 plokštiniai kapinynai (ištirtas 2737 m² plotas, rasti 104 griautiniai, 24 degintiniai ir 1 simbolinis kapai), 5 feodalizmo epochos kapinynai (ištirtas 425 m² plotas, rasti 109 kapai) bei 1 dvarvietė (ištirtas 270 m² plotas). II ir MMT žvalgė 4 respublikos rajonų paminklus. Rado 3 naujus piliakalnius, 3 senovės gyvenvietes ir 3 pilkapynus bei 1 senkapį. Dar 6 objektų tyrinėjimui archeologijai duomenų nedavė.

Pateikiamas abėcėlinis tyrinėtų paminklų sąrašas (išskyrus miestų senamiesčių tyrinėjimus), suminėtos grupės. Nurodoma paminklų kasinėjusi įstaiga, apimtis, rezultatai ir tyrinėjimų vadovas. Duomenys gauti iš tyrinėjimų vadovų.

1. Akmens amžiaus gyvenvietės

1. **Daktariškė 5**, Telšių raj., Varnių apyl. VDI toliau tyrinėjo durpyno gyvenvietę. Iškasė 120 m², aptiko iki 0,5 m storio kultūrinį sluoksnį su ankstyvajam, viduriniam ir vėlyvajam neolitui būdingais kaulo-rago, gintaro dirbiniais bei narviška keramika (vadovas ist. m. kand. A. Butrimas).

2. **Gedupis**, Sakių raj., Sakių apyl. IEM tęsė 1987 m. pradėtus gyvenvietės tyrinėjimus. Ištyrė dar 44 m², rado apardytą vėlyvojo neolito ir ankstyvojo žlvario amžiaus kultūrinį sluoksnį, taip pat pavienių grublėtosios keramikos šukių (vadovas sekt. vedėjas V. Juodagalvis).

3. **Jaučakiai**, Kauno raj., Vilkių apyl. KPMS 300 m į pietryčius nuo piliakalnio aptiko mezolito-neolito gyvenvietę. Iškasė 12 m², rado iki 0,3 m storio kultūrinį sluoksnį (vadovas V. Valickis).

4. **Kretuonas 1C**, Svenčionių raj., Reškutėnų apyl. II tęsė gyvenvietės tyrinėjimus, pradėtus 1987 metais. Ištyrė dar 550 m², aptiko vėlyvosios Narvos kultūros sluoksnį su židinių, stulpaviečių ir kapų pėdsakais (vadovas ist. m. kand. A. Girininkas).

5. **Kretuonas**, Svenčionių raj. Reškutėnų apyl. II žvalgė vakarinę ežero krantą, aptiko mezolito-vidurinio neolito gyvenvietę su 0,15–0,4 m storio kultūrinio sluoksnio ir to laikotarpio inventoriumi (vadovas ist. m. kand. A. Girininkas).

6. **Kubilėliai 1**, Sakių raj., Bublelių apyl. IEM toliau tyrinėjo Sešupės deš. krante esančią gyvenvietę. Ištyrė dar 316 m², aptiko vėlyvojo neolito kultūrinį sluoksnį su židinių, stulpaviečių ir dviejų pastatų pėdsakais (vadovas sekt. vedėjas V. Juodagalvis).

7. **Sventoji (Palanga)**. II toliau tyrė 2 vėlyvojo neolito gyvenvietes: 6-osios pakraščiuose ištyrė 196 m², surinko gausią Narvos kultūrai būdingą medžiagą, datuotina III tūkstantmečio pr. m. pabaiga. Gyvenvietė baigta tyrinėti. 4-ojoje ištyrė 136 m², rado III tūkstantmečio pr. m. e. kultūrinį sluoksnį su to laikotarpio keramika ir radiniais (vadovė ist. m. dr. R. Rimantienė).

2. Piliakalniai ir geležies amžiaus gyvenvietės

1. Imbarė, Kretingos raj., Imbarės apyl. II piliakalnio aikštelės pietinėje dalyje ištyrė 76 m², rado 0,3–1 m storio kultūrinį sluoksnį, datuojamą I tūkstantmečio pr. m. e. pabaiga–II m. e. tūkstantmečiu (vadovas m. b. V. Daugudis).

2. Kalviai, Skuodo raj., Lenkimų apyl. II tyrė piliakalnio pylimo pietinį šlaitą, aptiko užslinkusį griovį. Duomenų chronologijai nerasta (vadovas j. m. b. G. Zabiela).

3. Kašučiai, Kretingos raj., Darbėnų apyl. PAKD Kretingos raj. skyrius į rytus nuo kapinyno žvalgė gyvenvietę ant Akmenos deš. kranto. Rado 0,5 m storio kultūrinį sluoksnį su pastatų liekanomis, 5 židiniaiis ir lipdyta keramika. Gyvenvietė datuojama m. e. pradžia (vadovas I. Jablonskis).

4. Kernavė, Sirvintų raj., Musninkų apyl. VVU toliau kasinėjo Pajautos slėnį. Ištyrė dar 444 m². Atidengė XIII–XIV a. amatininko kauladirbio sodybą su didelio 2 patalpų gyvenamojo pastato ir dviejų ūkinių pastatų liekanomis. Rasta apie 2000 įvairių kaulo, ragų, odos, spalvotųjų metalų, geležies, molio, akmens ir medžio dirbinių (tarp jų ornamentuotos tošies) (vadovas A. Luchtanas).

5. Palanga. PRPI Klaipėdos skyrius 2 ha dydžio gyvenvietėje miesto pietinėje dalyje ištyrė 260 m², rado 0,5 m storio kultūrinį sluoksnį su rėstinių pastatų liekanomis su židiniaiis, lipdyta bei žiesta keramika, datuojama I–II m. e. tūkstantmečiais. 200 m į rytus nuo gyvenvietės, miške, aptiktas XIII–XVI a. kultūrinis sluoksnis (vadovas ist. m. kand. V. Zulkus).

6. Pelekony s I, Prienų raj., Jiezno apyl. II tyrė Nemuno nuplauto piliakalnio liekanas. Atidengė 33,5 m², rado I m. e. tūkstantmečio antrosios pusės akmenų grindinį ir suardyto XVIII a. kapo liekanų (vadovas j. m. b. G. Zabiela).

7. Vilnius. II tyrė Plikajame kalne stovėjusių trijų kryžių vietą, atidengė 300 m², rado 0,2–1 m storio apardytą II tūkstantmečio pradžios kultūrinį sluoksnį (vadovas m. b. V. Daugudis).

3. Geležies amžiaus pilkapynai

1. Dzirmiškės, Alytaus raj., Miroslavo apyl. PAKD Alytaus skyrius pilkapyno rytinėje dalyje ištyrė 16 m skersmens ir 1,5 m aukščio iš akmenų krautą pilkapį. Centre rado griautinį kapą su III–IV a. įkapėmis (vadovas E. Sveitikas).

2. Gudeliai-Lenkiškės, Vilniaus raj., Buivydiškių apyl. MMT apardytame pilkapyne ištyrė 3 sampilų vietas. Rado 3 degintinius I m. e. tūkstantmečio antrosios pusės kapus (vadovas vyr. metodininkas A. Strazdas).

3. Maisiejūnai, Kaišiadorių raj., Kruonio apyl. IEM toliau tęsė 1986 m. vėl pradėtus pilkapyno kasinėjimus. Ištyrė dar 4 apardytus pilkapius su akmenų vainikais. Rado degintinį VII–VIII a. kapą (vadovas sekt. vedėjas E. Butėnas).

4. Paduobė-Saltaliūniai, Svenčionių raj., Svenčionėlių apyl. IEM tęsė 1987 m. pradėtus pilkapyno tyrimus. Ištyrė dar vieną pilkapį su akmenų vainiko fragmentais ir griovio liekanomis apie sampilą. Rado 5 degintinius kapus, datuotinus I m. e. tūkstantmečio antrąja puse (vadovas vyr. m. b. V. Steponaitis).

5. Paragaudis, Silalės raj., Kvėdarnos apyl. VVU įvairiose pilkapyno vietose iškasė dar 6 pilkapius su akmenų vainikais, rado 9 I–II a. griautinius kapus (vadovas ist. m. dr. M. Michelbertas).

6. Sudota, Svenčionių raj., Svenčionėlių apyl. II ištyrė 5 6–18 m skersmens ir 0,5–1,5 m aukščio pilkapius su akmenų vainikais ir grioviais. Rado I griautinį ir 9 degintinius IV–VI a. kapus (vadovas j. m. b. A. Merkevičius).

7. Visėtiškės, Anykščių raj., Svėdasų apyl. II tęsė 1985 m. pradėtus pilkapyno tyrinėjimus. Iširti dar 6 12–16 m skersmens ir 0,7–1 m aukščio pilkapiai. Rasti 9 griautiniai IV a. pabaigos–XI a. kapai (vadovas ist. m. kand. V. Kazakevičius).

4. Geležies amžiaus plokštiniai kapinynai

1. Andruliai (Egliškiai), Kretingos raj., Žalgirio apyl. Kr. KM ir PAKD Kretingos skyrius žvalgė kapinyną. Ištyrė 16 m², rado 1 griautinį ir 20 degintinių kapų, datuojamų IX–XIII a. (vadovas vyr. metodininkas J. Kanarskas).

2. **Banđužiai**, Klaipėda. II tėsė 1985 m. vėl pradėtus kapinyno tyrinėjimus. Iširta dar 740 m², rasti 9 III—VII a. griautiniai kapai (vadovas ist. m. kand. J. Stankus).

3. **Dauglaukis**, Tauragės raj., Tauragės apyl. VVPI centrinėje kapinyno dalyje ištyrė 200 m², rado 13 griautinių I a. pabaigos—II a. pirmosios pusės kapų (vadovas ist. m. kand. E. Jovaiša).

4. **Didžiagrašiai**, Kupiškio raj., Noriūnų apyl. MMT žvyro karjero pakraščiuose ištyrė 120 m². Rado 6 griautinius IX—XII a. kapus (vadovas P. Tebeliškis).

5. **Pernarava**, Kėdainių raj., Pernaravos apyl. KVIM tėsė 1986 m. pradėtus kapinyno tyrinėjimus. Ištyrė dar 580 m², rado 17 kapų: 8 V—VI a. griautinius ir 4 VII—IX a. degintinius (vadovė skyriaus ved. K. Rickevičiūtė).

6. **Sukioniai**, Pakruojo raj., Lygumų apyl. II kapinyne ištyrė 384 m², rado 19 griautinių VIII—IX a. kapų bei 5 degėsiais užpildytas neaiškios paskirties duobes (vadovas j. m. b. V. Simėnas).

7. **Užpelkiai**, Kretingos raj., Rūdaičių apyl. DM ištyrė 173 m², rado 9 griautinius V—VI a. kapus bei 1 simbolinį kapą. Kapai be akmenų vainikų (vadovė A. Bliujienė).

8. **Vidgiriai**, Šilutės raj., Pagėgių apyl. II toliau kasinėjo kapinyną. Ištyrė dar 354 m², rado 5 V—VI a. griautinius kapus bei 7 apskritas neaiškios paskirties duobes (vadovas j. m. b. V. Simėnas).

9. **Zviliai**, Silalės raj., Jucaičių apyl. II tėsė 1983 m. vėl pradėtus kapinyno tyrinėjimus. Ištyrė dar 210 m², rado 34 IV—VIII a. kapus. Dalis kapų apjuosta akmenų vainikais (vadovė ist. m. kand. L. Vaitkunskienė).

5. XIV a. pabaigos—XVIII a. kapinynai

1. **Mažeikiai**, Šiaulių raj., Gruzdžių apyl. II atnaujino 1985 m. pradėtus kapinyno tyrinėjimus. Ištyrė dar 330 m², rado 57 kapus, datuotinus XVII a. (vadovė j. m. b. I. Vaškevičiūtė).

2. **Rukliai**, Utenos raj., Daugailių apyl. UKM senkapyje iškasė 10 m², rado 2 XV—XVI a. kapus (vadovas j. m. b. D. Ribokas).

3. **Pernarava**, Kėdainių raj., Pernaravos apyl. KVIM V—IX a. kapinyne rado 5 XVI—XVII a. griautinius kapus (vadovė skyriaus ved. K. Rickevičiūtė).

4. **Skirsnemunė**, Jurbarko raj. II miestelio šiaurės vakarinėje dalyje ištyrė 85 m², rado 23 XVIII a. kapus bei XVIII—XIX a. gyvenvietės pėdsakų (vadovė j. m. b. S. Urbanavičienė).

5. **Tiltagaliai**, Panevėžio raj., Karsakiškio apyl. MMT ištyrė 4 spėjamų pilkapių sampilus. Rado 22 XV—XVIII a. griautinius kapus (vadovas P. Tebeliškis).

6. Feodalinės epochos dvarvietės

1. **Verkiai**, Vilnius. II parko pietiniame gale ištyrė 270 m², rado 0,5—3 m storio kultūrinį sluoksnį su vyskupo Bžostovskio (?) XVII a. rūmų bei vėliau stovėjusios apskritos koplyčios ir pavėsinės pamatų liekanomis (vadovas j. m. b. A. Varnas).

7. Neaiškūs paminklai

1. **Kaniūkai**, Utenos raj., Užpalių apyl. UKM buvusio pilkapyno vietoje ištyrė 247 m², kapų nerado. Aptiko IV—XVII a. keramikos (vadovas j. m. b. D. Ribokas).

2. **Kulaliai**, Skuodo raj., Notėnų apyl. PAKD Kretingos skyrius Eiškūno upelio krante aptiko iš žemių piltų 2 užtvankų liekanų. Chronologija neaiški (vadovas I. Jablonskis).

V. Kazakevičius

ISTORIJOS INSTITUTO ETNOGRAFINĖS EKSPEDICIJOS 1988 METAIS

1988 m. Istorijos instituto etnografiškai tyrinėjo Lietuvos kaimo bei miesto kultūrą ir buitį. Ekspedicijos vyko nuo liepos 1 iki rugsėjo 30 d. Joms vadovavo S. Gutautas. Pagal tyrinėjimo objektus, vietą ir laiką ekspedicijų dalyviai buvo suskirstyti į 8 grupes. Instituto bendradarbiams įvairiais laikotarpiais talkino 6 dailininkai, 8 moksliniai bendradarbiai ir 21 laborantas.

Ekspedicijų dalyviai rinko medžiagą tokioms temoms: 1. Lietuvos kaimo bendruomenės papročiai (R. Merkienė); 2. Namų apyvokos daiktai (V. Milius); 3. Žvejybos verslas Lietuvoje XIX a. pab.—XX a. (V. Morkūnas); 4. Lietuvių vestuvių papročiai (A. Vyšniauskaitė); 5. Valstiečių sausumos susisiekimo priemonių ir pakinktų gamybos organizacija XIX a. pab.—XX a. I p. (J. Morkūnienė); 6. Lietuvių liaudies architektūra (S. Gutautas); 7. Bitininkystė Lietuvoje (L. Kazlauskienė); 8. Valstiečių gyvenamųjų namų interjeras (V. Kulikauskienė); 9. Dabartinis miesto gyventojų šeima (P. Kalnius); 10. Lietuvos TSR kaimo gyventojų šeima ir jos papročiai (J. Mardosa).

R. Merkienė liepos mėn. dirbo Akmenės, Kelmės, Klaipėdos, Jurbarko, Mažeikių, Plungės, Skuodo, Silalės, Šilutės, Tauragės ir Telšių rajonuose. Rugsėjo mėn. jos grupė tęsė darbą Biržų, Kupiškio, Pasvalio, Rokiškio ir Zarasų raj. Rinko medžiagą pagal šiuos klausimų lapus: 1. Kaimo gyvenvietė ir papročiai (apklausti 87 pateikėjai); 2. Teisėtvara ir savivalda (60); 3. Žiemos periodo susiejimai, vakaronės ir pramogos (29); 4. Kaimo žmonių bendravimas (27) 5. Žiemos laikotarpio persirengėliai ir kaukės (29); 6. Žiemos laikotarpio kalendoriniai valgiai (14); 7. Žiemos kalendorinių švenčių būrimai (11); 8. Žiemos laikotarpio darbai, jų pradžia ir pabaiga (7); 9. Tradicinė medinė statyba. Tradicinės medinės statybos meistrai. Tradicinės medinės statybos papročiai (12). Surinkta medžiaga leidžia apibūdinti vakarų ir šiaurės Lietuvos kaimo bendruomeninius papročius, susijusius su įvairiais darbais (bendru gyvulių ganymu, talkomis), su žmonių tarpusavio bendravimo papročiais, kuriuos reguliavo paprotinė teisė ir tam tikros institucijos. Medžiaga nušviečia XX a. kalendorines šventes ir jų turinį konkrečiose vietovėse. Iš viso apklausti 276 žmonės.

V. Milius liepos mėn. rinko medžiagą Plungės raj. Rietavo apyl., o rugsėjo mėn.—Biržų raj. Papilio apyl. Tyrinėjo kaimų ir miestelių kapines, pirmojoje apylinkėje—ir namų apyvokos daiktus mėsos, pieno produktams, daržovėms apdoroti. Rietavo apylinkės kaimų kapinėse senus žmones laidojo iki XX a. pr., o kūdikius—iki XX a. vid. Papilio apylinkėje visus laidoja ir dabar. Neveikiančios kaimų kapinaitės irgi šiek tiek prižiūrimos: aptveriamos, iškertami krūmai, nupjaunama žolė. Rietavo apylinkėje į kapines perkeliama memorialiniai paminklai iš melioruojant griaunamų sodybų. Aprašyta kapinių aptvėrimas, vartai, kapų priežiūra, apibūdinta antkapinių paminklų raida. Įdomūs Papilio apylinkės kapinių vartai, sumūryti iš tašytų akmenų ir rausvų plytų. Piešiant antkapinius paminklus, daugiausia dėmesio skirta kalvių darbo ornamentuotiems kryžiams. Skirtini trys jų tipai: stiebiniai, rėminiai ir šių dviejų junginys. Padarytas 31 aprašas, nufotografuota 201 ir nupiešta 132 etnografiniai objektai.

V. Morkūnas rugsėjo 2—31 d. Ignalinos, Lazdijų, Švenčionių, Trakų ir Varėnos raj. rinko medžiagą apie miško verslus. Padaryta 22 aprašai, apie 150 kadru nuotraukų, Leipalingio visuomeniniame muziejuje nupiešta 106 įvairūs materialinės kultūros objektai.

A. Vyšniauskaitė rugsėjo mėn. pagal naujai sudarytą anketą „Lietuvių vestuvių papročiai“ Vilniuje rinko medžiagą apie vestuvių ir gimtųjų papročius. Surinkta 200 puslapių aprašomosios medžiagos, nuotraukų.

J. Morkūnienė rugsėjo mėn. rinko medžiagą Kapsuko, Plungės, Prienų, Šakių ir Vilkaviškio raj. Domėjosi valstiečių sausumos susisiekimo priemonių ir pakinktų gamybos organizacija XIX a. pab.—XX a. I p., taip pat tikslino transporto priemonių ir pakinktų paplitimo arealus. Surinkta medžiaga padeda giliau nušviesti kaimo amatininkų (račių ir rimorių) mokymosi sąlygas, buitį, tarpusavio ryšius ir ryšius su kalviais, kvalifikacijos kėlimą ir įrankių tobulinimą, technologinių procesų, skatinančių gamybos intensyvėjimą, įvairovę etnografiniuose regionuose. Apklausti 46 informatoriai (padarytas 31 aprašas ir užpildyta 15 anketų), nupiešta 99 ir nufotografuota 120 etnografinių objektų.

S. Gutautas liepos mėn. rinko medžiagą Plungės raj. Rietavo apyl., o rugpjūčio mėn.—Biržų raj. Papilio apyl. Fiksavo tradicinę lietuvių liaudies architektūrą: darė išmatavimus, planus, konstrukcijų bei detalių brėžinius ir piešinius, fotografavo kai kuriuos statinius bei jų fragmentus.

Kiek leidžia teigti tyrimai, Rietavo apylinkėse buvo paplitusi troba su kaminiu, sumūrytu ne nuo žemės, bet nuo lubų. Dažniausiai dvi kamino sienos gula ant vidaus (trobos) sienų, kitos dvi laikosi ant sijų. Priemenė, kurioje įrengtas kaminas, užima didelę trobos dalį. Visiškai susiformavęs vienas trobos galas, kitame buvo tik tėvų gyvenamosios patalpos. Mūrio vieta tradicinė—po kaminiu, kairėje pusėje. Tokio tipo trobos XIX a. II p., matyt, sparčiai nyko, nes XX a. pr. statytų jau neaptikta. Vėliau priemenė buvo mažinama: sienomis atskiriamos gyvenamosios arba pagalbinės patalpos. Sumūrijamos nuo žemės kitos dvi kamino sienos, todėl troba tampa panaši į išvystyto plano trobas. Senojo tipo žemaičių trobas reikėtų laikyti viena iš numo perėjimo į trobą grandžių. Aukštaičių tradicinių pirkių planas paprastesnis. XIX a. statytas dažniausiai sudarė 4—5 patalpos. XX a. pr. Rietavo ir Papilio apylinkėse statomi tik tradiciniai gyvenamieji namai, o 3 dešimtm. atsiranda kompaktiško plano namų.

Domėtasi ir ūkiniais trobesiais: tvartais, jaujomis, daržinėmis, rūšiais. Pavyko aptikti jaują su gerai išlikusia krosnimi, tvartus, statytus pagal Žemės ūkio rūmų statybos skyriaus patvirtintą projektą ir premijuotus už gerą statybą.

Padaryti 103 brėžiniai, 134 piešiniai, nufotografuoti 346 įvairūs etnografiniai objektai.

L. Kazlauskienė liepos mėn. rinko medžiagą Plungės raj. Rietavo apyl. Apklausus 12 bitininkų, pavyko susidaryti XX a. 2—9 dešimtm. šios apylinkės bitininkystės raidos vaizdą. XX a. pirmaisiais dešimtm. bitininkai vartojo kelminius horizontalius ir šiaudinius kepurinius su apačioje pridėdamu magazinu avilius. XX a. 3 dešimtm., bitininkystės literatūros skatinami, vietos meistrai ėmė gaminti rėminius Dadano avilius. Vargingesni, mažiau bičių turintys bitininkai, gaminosi kelminius rėminius avilius. II pasaulinio karo metais bitininkystės ūkis patyrė didelių nuostolių. Po karo tradiciniai aviliai išnyko. Smulkuji tradicinį bitininkystės inventorių pakeitė fabrikinės gamybos inventorius. Tačiau spartį bitininkystės materialinės kultūros raida neužtikrina individualios bitininkystės gyvavimo dėl blogų ekologinių sąlygų ir bičių ligų. Apie kitados gyvavusių bičiųlūstės paprotį byloja tik informatorių prisiminimai iš tėvų ir senelių pasakojimų.

V. Kulikauskienė rugpjūčio mėn. rinko medžiagą Kapsuko, Plungės, Prienų, Sakių ir Vilkaviškio raj. Sukaupia medžiaga rodo, kad gyvenamųjų namų interjero istorinę raidą sąlygojo skirtingos įvairių etnografinių regionų gyvenamojo namo planinės struktūros tradicijos. Vidaus patalpų apdaila XIX a. pab.—XX a. pr. veikė iš miestų ir miestelių plintančios mados. Baldų rūšims ir jų formoms įtakos turėjo miesto ir dvaro kultūra. XX a. I p. kaimo gyventojų gyvenamųjų namų interjere paplito tekstilės dirbiniai, kurie klojami ant grindų, kabinami ant sienų, tiesiami ant langų. Tradiciniai dekoratyviniai audiniai—lovatiesės, staltiesės, rankšluosčiai, grindų takai, kurie buvo naudojami buityje iki 6 dešimtm., mažai kito. O kiti interjere naudojami tekstilės dirbiniai atitiko laiko madą—buvo siuvinėjami, audžiami iš fabrikinių siūlų. XX a. 3—4 dešimtm. kaimė ėmė plisti fabrikiniai tekstilės gaminiai, tačiau iki 6 dešimtm. vyravo namų darbo audiniai. Suvalkijos ir Zemaitijos gyvenamųjų namų interjerai turi lokalinių savitumų. Užpildyta 166 anketos (1660 puslapių apimties) apie lietuvių valstiečių gyvenamųjų namų interjerą, padaryti 95 baldų ir kitų etnografinių objektų piešiniai, nufotografuota 80 senojo ir naujojo interjero fragmentų.

P. Kalnietis rugpjūčio ir rugsėjo mėn. rinko medžiagą apie dabartinę Telšių ir Ukmergės miestų šeimą. Pagal specialiai parengtą anketą fiksuojami duomenys apie gyventojų šeimų demografines charakteristikas bei šeimoms švenčių tradicijas. Apklausta 350 miesto gyventojų šeimų. Sukaupia gausi medžiaga apie vardinį, laidotuvių, gimtadienio, palydų į armiją, išlydėjimo į pensiją bei kitus dabartinės šeimos papročius.

J. Mardosa rugpjūčio mėn. rinko medžiagą Biržų raj. Daugiausia dėmesio skirta kaimo gyventojų šeimoms struktūrai, šeimoms narių tarpusavio santy-

kiam. Kaupta medžiaga apie asmeninio gyvenimo šventes (vardines, gimtadienius), palydas į armiją, išlydėjimą į pensiją ir kt. Maždaug ketvirtadalis klausimų — apie laidotuves ir jų papročius. Užpildyta 150 „Apklauskos lapų“. Apylinkių Liaudies deputatų tarybose iš ūkinių knygų rinkti duomenys apie šeimų socialinę demografinę struktūrą. Sukaupta duomenų apie 3000 asmenų.

S. Gutautas